

Kostnadsersättning till lärlingar 2013/14–2015/16

Kommenterad statistik

**Kostnadsersättning till lärlingar
2013/14–2015/16**

Innehåll

Sammanfattning	5
1 Inledning	7
1.1 Syfte och frågeställningar	7
1.2 Avgränsningar och definitioner	7
1.3 Metod, data och genomförande	8
1.4 Rapportens disposition	8
2 Bakgrund	10
2.1 Lärlingsutbildning inom gymnasieskolan	10
2.2 Kostnadsersättning till lärlingar inom gymnasieskolan	11
3 Nyttjande av lärlingsersättningen	12
3.1 Utveckling över tid	12
3.1.1 Fler får lärlingsersättning	12
3.2 Användning av lärlingsersättning i olika grupper	13
3.2.1 Fler män än kvinnor	13
3.2.2 Vanligare på fristående skolor	14
3.2.3 Lärlingsersättning vanligare i högre årskurser	15
3.2.4 Andelen med lärlingsersättning högst i Västerbottens län	16
3.2.5 Flest med lärlingsersättning på bygg- och anläggningsprogrammet	17
3.3 Utbetalningar och budget	20
3.4 Prövning av rätt till lärlingsersättning	21
4 Lärlingsersättningens betydelse	23
4.1 Studerande på lärlingsutbildningar	23
4.1.1 Fler studerande på lärlingsutbildningar	23
4.1.2 Ojämn könsfördelning består	26
4.2 Ogiltig frånvaro och avbrott	28
4.2.1 Indragen studiehjälp på grund av ogiltig frånvaro	28
4.2.2 Studieavbrott och förlorad rätt till studiehjälp	31
5 Studerande med lärlingsersättning	32
5.1 Fördelningen av studerande efter programtyp	32
5.2 Skillnader mellan olika typer av kommuner	32
5.2.1 Tydliga skillnader i utbildningsval mellan olika kommuntyper	33
5.2.2 Lärlingsutbildning vanligast i storstadsområden	34
5.3 Betydelsen av elevernas bakgrund	35
5.3.1 Lärlingsersättning vanligare bland elever med utländsk bakgrund	35
5.3.2 Föräldrars utbildningsbakgrund spelar roll för utbildningsval	37
5.3.3 Tidigare studieframgång och utbildningsval	39
6 Avslutande diskussion	40
6.1 Nyttjande av lärlingsersättningen	40
6.1.1 Antalet studerande med lärlingsersättning ökar	40
6.1.2 Lärlingsersättning vanligare bland män	40
6.2 Lärlingsersättningens betydelse	41
6.2.1 Antalet lärlingar har ökat i takt med att fler får lärlingsersättning	41
6.2.2 Indragen studiehjälp mindre vanligt för dem med lärlingsersättning	42
6.3 Studerande med lärlingsersättning	42
6.3.1 Andel med lärlingsersättning högre i storstadsområden	42
6.3.2 Lärlingsersättning vanligare bland dem med utländsk bakgrund	43
Referenser	44
Tabellbilaga	45

Sammanfattning

I samband med införandet av den nya gymnasieskolan höstterminen 2011 blev lärlingsutbildningen ett permanent inslag i svensk gymnasieutbildning. Målet för lärlingsutbildningen var att skapa en alternativ form av yrkesutbildning, samt att överbrygga klyftan mellan skola och arbetsliv.

Den 1 januari 2014 infördes en kostnadsersättning till lärlingar i den gymnasiala lärlingsutbildningen. Ersättningen kan ges till studerande inom gymnasial lärlingsutbildning där delar av utbildningen bedrivs på en arbetsplats. Syftet med ersättningen är dels att öka attraktionskraften för lärlingsutbildningarna, dels att säkerställa att ingen ska behöva välja bort lärlingsutbildning av ekonomiska skäl.

Centrala studiestödsnämnden (CSN) har fått i uppdrag att senast den 14 november 2016 lämna en rapport till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) med kommenterad statistik när det gäller kostnadsersättning till lärlingar (kvinnor och män) i den gymnasiala lärlingsutbildningen. Denna rapport är en avrapportering av detta uppdrag.

Fler studerande med lärlingsersättning

Antalet studerande med lärlingsersättning har ökat kontinuerligt under den tid som ersättningen har funnits. Under läsåret 2015/2016 fick 7 800 studerande lärlingsersättning, vilket innebär en tydlig ökning jämfört med läsåret innan. Antalet studerande med lärlingsersättning har blivit fler samtidigt som det totala antalet studerande med studiehjälp har minskat, vilket innebär att andelen som får lärlingsersättning har ökat över tid. Under läsåret 2015/2016 fick 2,5 procent av studiehjälpstagarna lärlingsersättning, vilket även det är en ökning jämfört med läsåret innan.

Då lärlingsersättningen är en relativt ny form av studiestöd är ökningen av antalet studerande som nyttjar stödet väntad. Anledningen är att det ofta tar ett tag efter införandet av ett stöd innan det får genomslag bland de studerande. Under de första åren med lärlingsersättning har dock de utbetalda beloppen endast uppgått till ungefär tre fjärdedelar av anslaget. En orsak är att de genomsnittliga utbetalningarna per person blivit lägre än förväntat.

Det kan vara svårt att avgöra vilken betydelse lärlingsersättningen har haft för att öka intresset för lärlingsutbildningen. I denna rapport har betydelsen av lärlingsersättningen undersökts genom att följa utvecklingen för antalet studerande som påbörjar en lärlingsutbildning över tid. Resultatet visar att ökningen av antalet studerande på lärlingsutbildningar i årskurs ett var särskilt stor i samband med introduktionen av lärlingsersättningen. Att antalet studerande inom lärlingsutbildningen ökade som mest samma läsår som ersättningen introducerades är en indikation på att den generellt har haft en betydelse för att öka attraktionskraften för lärlingsutbildningen.

Lärlingsersättning vanligare bland män

Lärlingsersättning är vanligare i vissa elevgrupper. Ett exempel på detta är den tydliga övervikt för män som råder bland studerande med lärlingsersättning. Läsåret 2015/2016 var könsfördelningen bland dem med lärlingsersättning 38 procent kvinnor och 62 procent män. För samtliga studiehjälpstagare uppgick motsvarande andelar till 48 procent kvinnor och 52 procent män, vilket innebär att manliga studerande är klart överrepresenterade inom lärlingsutbildningen. En viktig förklaring till könsfördelningen är att de flesta lärlingarna

finns inom program som tydligt domineras av män, exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet.

Lärlingsersättning är betydligt vanligare bland studerande på fristående gymnasieskolor än bland elever på kommunala gymnasieskolor. Läsåret 2015/2016 var antalet studerande med lärlingsersättning i stort sett jämt fördelat mellan kommunala gymnasieskolor och fristående gymnasieskolor. Andelen med lärlingsersättning är dock högre inom fristående skolor än vad den är inom kommunala skolor. Att andelen elever med lärlingsersättning är högre vid fristående gymnasieskolor kan ha flera olika förklaringar. Lärlingsutbildningen domineras dock av ett fåtal friskolekoncerner, vilket kan vara en förklaring till antalet studerande med lärlingsersättning på fristående skolor är förhållandevis högt.

Antalet elever med lärlingsersättning är även ojämnt fördelat sett till olika årskurser, gymnasieprogram och var den studerande är folkbokförd. Rapporten visar exempelvis att andelen med lärlingsersättning var högst på VVS- och fastighetsprogrammet. Läsåret 2015/2016 uppgick denna andel till 18 procent. Antalet elever med lärlingsersättning var dock störst på bygg- och anläggningsprogrammet, drygt 2 000 personer under läsåret 2015/2016. En fördelning mellan olika län visar att andelen med lärlingsersättning var högst för studerande bosatta i Västerbotten, 3,8 procent fick ersättningen under läsåret 2015/2016.

Bakgrundsfaktorer påverkar valet att gå en lärlingsutbildning

Lärlingsersättningen syftar till att öka attraktionskraften för berörda utbildningar genom att ge ett ekonomiskt bidrag till extra kostnader i form av mat och resor som en lärlingsutbildning kan medföra. Målet för lärlingsutbildningen som sådan var att skapa en alternativ form av yrkesutbildning, samt att överbrygga klyftan mellan skola och arbetsliv. Samtidigt beskrevs lärlingsutbildningen som ett alternativ för elever som annars kanske hade hoppat av gymnasieskolan. I detta sammanhang är det intressant att jämföra de elever som läser med lärlingsersättning och övriga studiehjälpstagare. Denna rapport visar att både geografisk hemvist och bakgrund påverkar andelen studerande som får lärlingsersättning för sina studier inom gymnasieskolan.

Det finns tydliga skillnader i fördelningen mellan olika programtyper i förhållande till karaktären på den kommun i vilken den studerande bor. Andelen som går ett yrkesprogram är högre i mindre tätbefolkade delar av landet och i kommuner som domineras av varuproduktion eller turism och besöksnäring. När det gäller andelen studerande inom yrkesprogrammen som väljer att genomföra sin utbildning som lärling är den dock högre i storstäderna än vad den är i glesbygden. Både tillgång till utbildningsplatser inom lärlingsutbildningen och möjligheter till att genomföra den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen kan vara förklaringar till dessa skillnader.

Om den studerande har utländsk bakgrund eller inte är ytterligare en faktor som påverkar vilken typ av utbildning han eller hon går på. Studerande med utländsk bakgrund är i minoritet på gymnasiets yrkesprogram. Av de elever som går på ett yrkesprogram inom gymnasieskolan är det dock vanligare bland dem med utländsk bakgrund att genomföra sina studier som lärling än vad det är bland studerande med svensk bakgrund.

Undersökningen visar även att det är mindre vanligt att föräldrar till studerande på lärlingsutbildningar har eftergymnasial utbildning än vad det är på yrkesprogram generellt. Dessutom är det så att studerande inom lärlingsutbildning generellt har lägre betyg från grundskolan i jämförelse med andra studerande på yrkesprogram, vilket även Skolverket visat i tidigare undersökningar. Utbildningsbakgrund tycks därmed ha en betydelse för valet att gå en lärlingsutbildning.

1 Inledning

Lärlingsutbildning har varit ett permanent inslag i den svenska gymnasieskolan sedan införandet av den nya gymnasieskolan (Gy11) läsåret 2011/2012. Målet med att införa en lärlingsutbildning var att skapa en alternativ form av yrkesutbildning som skulle knyta skola och arbetsliv närmare varandra.

Den 1 januari 2014 infördes en kostnadsersättning till lärlingar i den gymnasiala lärlingsutbildningen. Ersättningen kan ges till studerande inom gymnasial lärlingsutbildning där delar av utbildningen bedrivs på en arbetsplats. Syftet med lärlingsersättningen var att öka attraktionskraften för lärlingsutbildningen, samt att säkerställa att ingen skulle behöva välja bort lärlingsutbildning av ekonomiska skäl.

Centrala studiestödsnämnden (CSN) har fått i uppdrag att senast den 14 november 2016 lämna en rapport till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) med kommenterad statistik när det gäller kostnadsersättning till lärlingar (kvinnor och män) i den gymnasiala lärlingsutbildningen.¹

Denna rapport är en avrapportering av detta uppdrag.

1.1 Syfte och frågeställningar

Uppdraget säger att CSN ska presentera statistik om kostnadsersättning till lärlingar inom den gymnasiala lärlingsutbildningen (fortsättningsvis kallad lärlingsersättning) och kommentera denna. CSN har valt att redovisa uppdraget i form av en rapport som redogör för utvecklingen av lärlingsersättningen sedan introduktionen den 1 januari 2014. Utöver en redovisning av övergripande statistik över utvecklingen analyserar rapporten användningen av lärlingsersättningen i olika grupper av studerande. I uppdraget nämns särskilt kvinnor och män, men även andra studerandegrupper har undersökts. Rapporten diskuterar också betydelsen av lärlingsersättningen – dels för utvecklingen av antalet studerande inom lärlingsutbildningen, dels i förhållande till studieavbrott och ogiltig frånvaro. Till sist redovisar rapporten statistik över hur gruppen med lärlingsersättningen ser ut i förhållande till andra studerande med studiehjälp inom gymnasieskolan.

Följande frågeställningar har varit vägledande för arbetet med rapporten:

- Hur har nyttjandet av lärlingsersättningen utvecklats under de tre första läsåren?
- Hur ser användningen av lärlingsersättning ut i olika grupper?
- Vilken betydelse har introduktionen av lärlingsersättningen haft?
- Vilka skillnader och likheter finns mellan de studerande som har lärlingsersättning och övriga studiehjälpstagare?

1.2 Avgränsningar och definitioner

Den statistik och analys som presenteras i denna rapport är avgränsad till studerande inom den svenska gymnasieskolan som får studiehjälp. Det finns elever som går en utbildning på gymnasiet som av olika skäl inte har studiehjälp. Dessa studerande omfattas därmed inte av rapporten.

¹ Regeringsbrev för budgetåret 2016 avseende Centrala studiestödsnämnden.

De statistikuppgifter som finns i rapporten redovisas, med några få undantag, per läsår. Med läsår avses här hela läsåret, det vill säga om en elev någon gång under läsåret har haft studiehjälp för studier inom gymnasieskolan kommer han eller hon att ingå i statistiken. Här finns en skillnad mot den statistik som presenteras av exempelvis Skolverket, vilken speglar en viss tidpunkt. Att studier under hela läsåret ligger till grund för statistiken medför även att en studerande kan redovisas under flera poster, till exempel som studerande på flera utbildningar. I de flesta fall redovisas därför även totalsiffror där en studerande endast räknats en gång.

I rapporten finns uppgifter om antalet studerande inom gymnasieskolan som går en lärlingsutbildning. Med detta avses studerande för vilka CSN har fått in en rapport från skolan om att eleven har studerat på en lärlingsutbildning. Denna definition skiljer sig från vad som redovisas i en del andra publikationer. Skolverket² redovisar exempelvis statistik utifrån de ansökningar om statsbidrag för lärlingsutbildning som huvudmännen skickar in. Antalet studerande som, enligt den definition som används i rapporten, gått en lärlingsutbildning under ett givet läsår skiljer sig även från antalet studerande som fått lärlingsersättning. Anledningarna till detta kan vara flera. I rapporten finns uppgifter både om dem som gått en lärlingsutbildning och dem som fått lärlingsersättning.

1.3 Metod, data och genomförande

Innehållet i rapporten baseras i huvudsak på statistikuppgifter som hämtats från CSN:s egna register. Det rör sig främst om uppgifter över antalet studerande med studiehjälp och lärlingsersättning samt utbetalda belopp, men även om statistik rörande prövningen av ansökningar om lärlingsersättning. Eftersom tillgängliga registeruppgifter förändras över tid kan statistiken skilja sig från liknande uppgifter som tagits fram vid en annan tidpunkt.

Utöver statistik som baseras på CSN:s egna register har uppgifter om studerande inom gymnasieskolan även inhämtats från Statistiska centralbyrån (SCB) i syfte att få en bättre bild av vilka studerande som läser med lärlingsersättning. CSN har skickat uppgifter över individer med studiehjälp för studier inom gymnasieskolan till SCB, som därefter har lagt till olika typer av bakgrundsdata och aidentifierat materialet. CSN har därefter fått tillgång till materialet genom SCB:s system för åtkomst till mikrodata, MONA. Totalt skickades uppgifter om 312 508 studerande till SCB. SCB saknade dock uppgifter om 1 329 personer, vilket innebär att analysen har genomförts på 311 179 individer.

Tillvägagångssätt vid framtagandet av statistiken i förhållande till mer specifika frågeställningar diskuteras i rapportens olika delar. Detsamma gäller mer detaljerade uppgifter om datamaterialet.

1.4 Rapportens disposition

I kapitel 2 ges en kort bakgrund till lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan, samt över införandet av och regelverket för lärlingsersättningen.

Kapitel 3 innehåller statistik över och en analys av nyttjandet av lärlingsersättningen. Fokus i denna del ligger på utvecklingen över tid och användningen av lärlingsersättning i olika grupper av studiehjälpstagare. I kapitlet finns även statistik över utbetalningar av lärlingsersättning och prövning av ansökningar.

² Se Skolverket (2013), s. 21–24.

I kapitel 4 analyseras betydelsen av lärlingsersättningen. Detta görs utifrån två olika perspektiv. Kapitlet inleds med en analys av hur antalet och andelen studerande med studiehjälp på lärlingsutbildningar har utvecklats i och med lärlingsersättningens införande. Därefter redogörs för antalet och andelen studerande som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro och studieavbrott, både för studerande med lärlingsersättning och för övriga studiehjälpstagare.

Kapitel 5 innehåller en analys av skillnader och likheter mellan studerande med lärlingsersättning och övriga studiehjälpstagare. Underlaget för kapitlet är statistik över de studerandes bakgrund och tidigare studier som inhämtats från SCB.

I kapitel 6 diskuteras rapportens resultat i förhållande till syfte och frågeställningar.

2 Bakgrund

2.1 Lärlingsutbildning inom gymnasieskolan

Lärlingsutbildning har funnits som ett permanent inslag i den svenska gymnasieskolan sedan införandet av den nya gymnasieskolan (Gy11) läsåret 2011/2012. Innan dess var den gymnasiala lärlingsutbildningen begränsad till ett antal försöksverksamheter.

Under 1980-talet pågick en form av försöksverksamhet där huvudmannskapet var delat och där eleven behövde ha en anställning för att kunna delta i utbildningen. Försöket fortsatte fram till reformeringen av gymnasieskolan i början av 1990-talet. En ny försöksverksamhet för lärlingar startade 1997. Intresset för utbildningen var dock begränsat, såväl bland elever som bland företag och branschorganisationer. Efter att ha genomgått diverse förändringar avslutades försöket 2006.³

Inför införandet av Gy11 startades en ny försöksverksamhet. Försöket, som började 2008, innebar att lärlingarna skulle genomföra minst hälften av utbildningen (i poäng räknat) på en arbetsplats. Intresset från huvudmännen för att delta i försöket var stort, men ett stort antal av de beviljade lärlingsplatserna utnyttjades inte. Lärlingsutbildningen permanentades sedan inom Gy11. Den lärlingsutbildning som kom till genom Gy11 skiljde sig på vissa punkter från försöksverksamheten, men i huvudsak byggde den nya utbildningen på det tidigare försöket.⁴

Lärlingsutbildningen inom Gy11 är likställd med skolförlagda yrkesprogram och ska innehålla samma ämnen. Kravet på lärlingsutbildningen är dock att minst hälften av utbildningen ska bedrivas på en arbetsplats.⁵ Lärlingsutbildningen är ett alternativ inom samtliga yrkesprogram.

Såväl kommunala som enskilda huvudmän fick genom Gy11 fritt anordna yrkesprogram i form av lärlingsutbildning.⁶ Precis som inom den tidigare försöksverksamheten får huvudmännen ett statsbidrag för varje elev inom lärlingsutbildningen. I ansökan om statsbidraget måste huvudmännen också intyga att det finns ett så kallat utbildningskontrakt mellan skolan, lärlingen (samt vårdnadshavare) och arbetsgivaren. I utbildningskontraktet ska det bland annat anges vilka delar av utbildningen som ska genomföras på arbetsplatsen.⁷

Ett syfte med lärlingsutbildningen var att minska klyftan mellan utbildning och arbete.⁸ Tillgänglig statistik tyder även på att de som gått en lärlingsutbildning arbetar i högre utsträckning efter utbildningen än de som gått en skolförlagd yrkesutbildning.⁹ Samtidigt beskrevs lärlingsutbildningen som en möjlighet till utbildning för elever som annars kanske hade hoppat av gymnasieskolan.¹⁰ Det har även funnits en bild av lärlingsutbildningen som ett alternativ för svaga och skoltrötta elever. Det har dock framhållits från flera håll att lär-

³ Skolverket (2013), s. 11–13.

⁴ Skolverket (2013), s. 13–15. Se även Skolverket (2012).

⁵ Skolverket (2013), s. 15.

⁶ För enskilda huvudmän måste ha ett godkännande från Skolinspektionen för att bedriva gymnasieprogram, och därmed även lärlingsutbildning.

⁷ Se SFS (2010:800), 16 kap 11 §.

⁸ Prop. 2010/11:1, Utgiftsområde 16, avsnitt 4.1.5.

⁹ SCB (2015), s. 20–21, se även Skolverket (2015).

¹⁰ Prop. 2010/11:1, Utgiftsområde 16, avsnitt 4.1.5.

lingsutbildningen är minst lika krävande som ett vanligt yrkesprogram. Detta har inte minst påpekats från utbildningsanordnare och branschorganisationer.¹¹

Antalet elever inom den gymnasiala lärlingsutbildningen var till en början lägre än förväntat. Redan under den försöksverksamhet som föregick Gy11 var intresset för lärlingsutbildningen begränsat. Antalet elever som gick ett yrkesprogram i form av en lärlingsutbildning kom sedan att minska än mer efter att försöket blivit en permanent del av gymnasieskolan. I jämförelse med försöksverksamheten, som nådde en topp sett till antalet studerande under våren 2009, hade antalet halverats fram till våren 2013.¹² Under efterföljande läsår har dock antalet elever på gymnasiets lärlingsutbildningar ökat på samtliga yrkesprogram.¹³

2.2 Kostnadsersättning till lärlingar inom gymnasieskolan

Den 1 januari 2014 infördes en kostnadsersättning till lärlingar i den gymnasiala lärlingsutbildningen. Lärlingsersättningen syftar till att öka attraktionskraften för berörda utbildningar genom att ge ett ekonomiskt bidrag till extra kostnader i form av mat och resor som en lärlingsutbildning kan medföra. Avsikten är att ingen ska behöva välja bort lärlingsutbildning av ekonomiska skäl.¹⁴

Lärlingsersättningen är 1 000 kronor per studiemånad och kan lämnas till elever på gymnasial lärlingsutbildning där minst hälften av utbildningen bedrivs på en arbetsplats. Beloppet är en schablonersättning och eleven behöver inte visa att han eller hon har extra kostnader för mat eller resor. En elev som får lärlingsersättning kan samtidigt också ha studiebidraget inom studiehjälpen.

För att få lärlingsersättning krävs en särskild ansökan. Ett av kraven för att få ersättningen är att det finns ett avtal mellan eleven (och vårdnadshavare), skolan och arbetsgivaren, ett så kallat utbildningskontrakt. Lärlingsersättningen kan bara lämnas för den avtalstid som anges i utbildningskontraktet. Dessutom måste studierna bedrivas på heltid. Även om lärlingsersättningen inte är en del av studiehjälpen krävs att den studerande har rätt till studiehjälp för att kunna få lärlingsersättning. Lärlingsersättning kan, likt inackorderingstillägg och extra tillägg, lämnas även till studerande som är under 16 år så länge utbildningen berättigar till detta. Som längst kan dock lärlingsersättning lämnas till och med det första kalenderhalvåret det år eleven fyller 20 år.¹⁵

¹¹ Skolverket 2013, s. 47–51.

¹² Skolverket (2013), s. 40–41.

¹³ Se separat redovisning per program fr. s. 40 i Skolverket (2016).

¹⁴ Remisspromemoria (U2013/6057/SF).

¹⁵ SFS (2013:1121).

3 Nyttjande av lärlingsersättningen

3.1 Utveckling över tid

Lärlingsersättningen infördes den 1 januari 2014, vilket innebär att det har gått att få lärlingsersättning under tre läsår. Under det första läsåret gick det endast att få ersättningen under vårterminen. De två senaste läsåren har lärlingsersättning betalats ut både under höst- och vårterminerna. I detta avsnitt redogörs kort för utvecklingen av antalet studerande med lärlingsersättning i förhållande till andra typer av studiehjälp. I nästa kapitel analyseras utvecklingen för lärlingsutbildningen generellt och för en längre tidsperiod.

3.1.1 Fler får lärlingsersättning

Under läsåret 2015/2016 fick 7 800 gymnasieelever lärlingsersättning, vilket är en ökning med 1 100 personer, eller 17 procent, jämfört med läsåret innan. Eftersom lärlingsersättningen är en relativt ny stödform är ökningen väntad. Erfarenheter från andra nya stödformer är att antalet mottagare av stöd brukar öka succesivt inledningsvis.

Parallellt med att antalet studerande med lärlingsersättning har blivit fler har det skett en minskning av antalet elever med studiehjälp totalt inom gymnasieskolan. Läsåret 2015/2016 fick 312 700 studerande i gymnasieskolan studiehjälp. Minskningen av antalet studerande med studiehjälp beror främst på minskade elevkullar. Enligt CSN:s prognos kommer dock antalet studerande med studiehjälp att öka under kommande läsår eftersom ungdomskullarna återigen blir större.

Tabell 3.1 Antal studerande med studiehjälp, fördelat på bidragsform och kön, 2013/2014-2015/2016

	Studiebidrag	Inackorderingstillägg	Extra tillägg	Lärlingsersättning	Samtliga med studiehjälp ¹
2013/14					
Kvinnor	155 771	2 372	5 410	2 119	155 799
Män	168 458	1 754	9 501	2 880	168 491
Totalt	324 229	4 126	14 911	4 999	324 287
2014/15					
Kvinnor	151 525	2 232	6 227	2 586	151 554
Män	165 025	1 627	11 074	4 057	165 058
Totalt	316 550	3 859	17 301	6 643	316 608
2015/16					
Kvinnor	149 033	2 210	6 891	2 964	149 062
Män	163 602	1 575	12 127	4 815	163 629
Totalt	312 635	3 785	19 018	7 779	312 688

¹Nettoräknat antal. Personer som haft flera olika typer av studiehjälp, under läsåret har endast räknats en gång. Anledningen till antalet med studiehjälp totalt överstiger antalet med studiebidrag är att en del elever inte kunnat få studiebidrag på grund av gällande åldersgränser, men att de haft någon annan typ av studiehjälp under läsåret.

Att antalet lärlingar blir fler samtidigt som det totala antalet gymnasieelever blir färre innebär att andelen som får lärlingsersättning ökar. Under läsåret 2015/2016 fick 2,5 procent av studiehjälpstagarna lärlingsersättning. Läsåret innan var andelen 2,1 procent.

Utvecklingen för övriga bidragsformer inom studiehjälpen ser olika ut. När det gäller inackorderingstillägg, som ges till studerande som läser på en annan ort än hemorten, har antalet studerande minskat under flera läsår medan andelen har varit relativt oförändrad. Läsåret 2015/2016 fick 3 800 studerande inom den svenska gymnasieskolan inackorderingstillägg, vilket motsvarar 1,2 procent av samtliga studiehjälpstagare. För extra tillägg, vilket ges till studerande som kommer från hushåll med låga inkomster, har utvecklingen varit den omvända. Läsåret 2015/2016 fick 19 000 studerande extra tillägg, vilket motsvarar 6,1 procent av samtliga studiehjälpstagare på gymnasiet. Både antalet och andelen har ökat under de senaste läsåren.¹⁶

3.2 Användning av lärlingsersättning i olika grupper

Precis som för andra bidragsformer inom studiehjälpen finns tydliga skillnader mellan olika elevgrupper när det gäller antal och andel som får lärlingsersättning. Det finns skillnader mellan kvinnor och män, men även skillnader beroende på huvudman och på vilket program den studerande går på. Utöver detta går det att se skillnader beroende på årskurs och var i landet den studerande bor.

3.2.1 Fler män än kvinnor

Det är fler män än kvinnor som får lärlingsersättning. Av de 7 800 studerande som fick lärlingsersättning läsåret 2015/2016 var 4 800 män och 3 000 kvinnor, vilket innebär att 62 procent var män och 38 procent kvinnor. Motsvarande andelar för samtliga studiehjälpstagare var 52 procent män och 48 procent kvinnor.

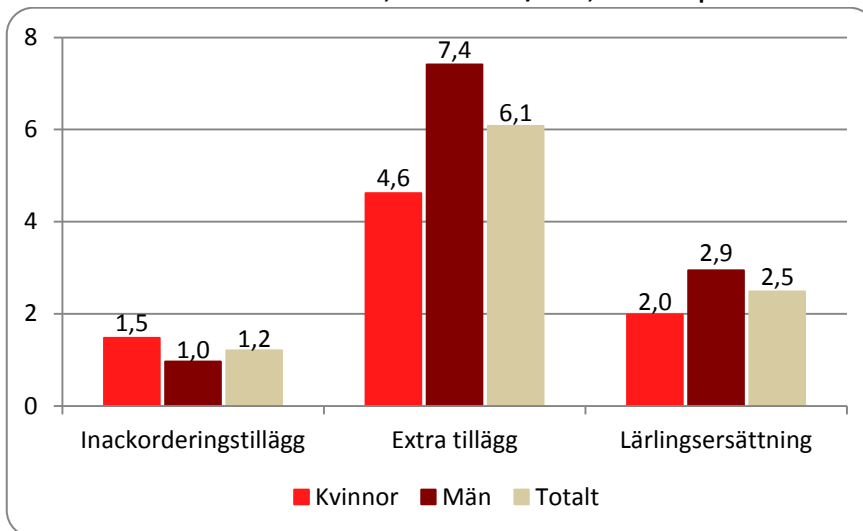
Könsskillnaderna är framträdande också när det gäller andelen av studiehjälpstagarna som får lärlingsersättning. Läsåret 2015/2016 var andelen med lärlingsersättning av samtliga som fick studiehjälp 2,5 procent. Motsvarande andel för kvinnorna var 2,0 procent och för männen 2,9 procent. En förklaring till dessa skillnader är att antalet som får lärlingsersättning är allra högst på program med en hög andel manliga studerande.¹⁷

Även för övriga bidragsformer finns skillnader mellan kvinnor och män. Det är vanligare att kvinnor får inackorderingstillägg än vad det är att män får det. Läsåret 2015/2016 fick 1,5 procent av kvinnorna inackorderingstillägg. Motsvarande andel för männen var 1,0 procent. Extra tillägg är dock betydligt vanligare bland manliga studiehjälpstagare än bland kvinnliga. Under 2015/2016 fick 7,4 procent av männen extra tillägg. För kvinnorna var andelen 4,6 procent.

¹⁶ För mer information om utvecklingen för olika bidragsformer inom studiehjälpen, se CSN (2016).

¹⁷ Se avsnitt 3.2.5 för mer information om antal och andel med lärlingsersättning på olika program.

Diagram 3.1 Andel studerande med inackorderingstillägg, extra tillägg och lärlingsersättning i förhållande till samtliga med studiehjälp, fördelat efter kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

3.2.2 Vanligare på fristående skolor

Att få lärlingsersättning är vanligare bland elever på fristående gymnasieskolor än vad det är bland elever på kommunala gymnasieskolor. I antal elever räknat är det ungefär lika många elever som får lärlingsersättning vid fristående gymnasieskolor som vid kommunala gymnasieskolor, under läsåret 2015/2016 uppgick antalet till 4 000 respektive 3 900 studerande. Fördelningen mellan fristående och kommunala gymnasieskolor är betydligt mer ojämn när det gäller samtliga elever med studiehjälp. Av det totala antalet gymnasieelever som hade studiehjälp gick endast en fjärdedel på friskolor och tre fjärdedelar gick på kommunala skolor.

Fördelningen av lärlingar mellan fristående och kommunala gymnasieskolor innebär att andelen elever vid fristående gymnasieskolor som får lärlingsersättning är högre än motsvarande andel vid kommunala gymnasieskolor. Läsåret 2015/2016 fick 4,8 procent av eleverna vid fristående gymnasieskolor lärlingsersättning. För kommunala gymnasieskolor var motsvarande andel 1,7 procent.

Att andelen elever med lärlingsersättning är högre vid fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala gymnasieskolor kan ha flera olika förklaringar. Lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan domineras dock av ett fåtal friskolekoncerner, vilket kan vara en förklaring till antalet studerande med lärlingsersättning på fristående skolor är förhållandevis högt.¹⁸

¹⁸ Se Skolverket (2013), s. 33–35. Två av de största friskolekoncernerna stod för ungefär en tredjedel av eleverna med lärlingsersättning under läsåret 2015/2016.

Tabell 3.2 Antal studerande med studiehjälp på fristående och kommunala gymnasieskolor, fördelat efter bidragsform och kön, läsåret 2015/2016

	Kommunal gymnasieskola	Fristående gymnasieskola	Samtliga elever med studiehjälp ¹
Studiebidrag	232 837	82 677	312 635
Kvinnor	108 837	41 645	149 033
Män	124 000	41 032	163 602
Extra tillägg	16 756	2 573	19 018
Kvinnor	5 971	1 028	6 891
Män	10 785	1 545	12 127
Inackorderingstillägg²	104	3 725	3 785
Kvinnor	59	2 177	2 210
Män	45	1 548	1 575
Lärlingsersättning	3 933	3 999	7 779
Kvinnor	1 492	1 555	2 964
Män	2 441	2 444	4 815
Totalt¹	232 957	82 816	312 688

¹Nettoräknat antal. Personer som studerat inom flera skolformer, eller som haft flera olika typer av studiehjälp, under läsåret har endast räknats en gång. Anledningen till antalet med studiehjälp totalt överstiger antalet med studiebidrag är att en del elever inte kunnat få studiebidrag på grund av gällande åldersgränser, men att de haft någon annan typ av studiehjälp under läsåret.

²I normalfallet har studerande på kommunal gymnasieskola inte rätt till inackorderingstillägg från CSN. Registreringarna i tabellen avser främst studerande med utlandsbosatta föräldrar, där särskilda regler gäller, och studerande som under läsåret bytt till eller från en skolform som berättigar till inackorderingstillägg från CSN.

Även när det gäller övriga bidragsformer finns en skillnad mellan fristående och kommunala gymnasieskolor. När det gäller inackorderingstillägget återfinns i stort sett samtliga elever med detta stöd på fristående gymnasieskolor, eftersom man endast undantagsvis kan få inackorderingstillägg för studier vid kommunala gymnasieskolor. Det är emellertid vanligare att få extra tillägg bland studerande på kommunala gymnasieskolor än vad det är på fristående gymnasieskolor. Läsåret 2015/2016 uppgick andelen studerande med extra tillägg till 7,2 procent av det totala antalet studiehjälpstagare på kommunala skolor. Motsvarande andel för fristående gymnasieskolor var 3,1 procent.

3.2.3 Lärlingsersättning vanligare i högre årskurser

Lärlingsersättning är vanligare bland studerande i de högre årskurserna inom gymnasieskolan än vad det är bland studerande som går i första årskursen. Läsåret 2015/2016 var antalet studerande med lärlingsersättning högst för elever i årskurs tre, 2 500 personer, vilket motsvarar 2,8 procent av det totala antalet elever med studiehjälp i årskursen. Motsvarande andel för studerande i årskurs två var 2,4 procent och för årskurs ett 1,8 procent.

Fler män än kvinnor har lärlingsersättning i samtliga årskurser. Fördelningen mellan kvinnor och män är dock jämnare i årskurs ett än i de båda högre årskurserna. Läsåret 2015/2016 uppgick andelen kvinnor till 44 procent i årskurs ett och 36 procent i årskurs två och tre.

Tabell 3.3 **Antal och andel studerande med lärlingsersättning läsåret 2015/2016, fördelat på årskurs och kön, andelar i procent**

	Antal studerande			Fördelning kvinnor och män		Andel med lärlingsersättning av samtliga med studiehjälp
	Kvinnor	Män	Totalt	Andel kvinnor	Andel män	
Åk 1	982	1 241	2 223	44	56	1,8
Åk 2	894	1 583	2 477	36	64	2,4
Åk 3	926	1 611	2 537	36	64	2,8
Totalt (netto) ¹	2 964	4 815	7 779	38	62	2,5

¹ Nettoräknat antal. En elev som varit registrerad på mer än en årskurs under halvåret har endast räknats en gång. I CSN:s system saknas uppgift om årskurs för 542 elever med lärlingsersättning. Detta innebär att nettoantalet elever i tabellen är högre än summan för samtliga årskurser.

Orsakerna till att både andelen som får lärlingsersättning och könsfördelningen bland dem som får ersättningen varierar mellan årskurser kan vara flera. En trolig orsak är att en del elever påbörjar lärlingsutbildningen senare under sin gymnasieutbildning. Skillnaden i fördelning mellan kvinnor och män antyder att en senare start på lärlingsutbildningen är vanligare på de program som domineras av män.¹⁹

3.2.4 Andelen med lärlingsersättning högst i Västerbottens län

Vid en regional fördelning framgår att flest elever har lärlingsersättning i Stockholms och Västra Götalands län, 1 500 respektive 1 400 elever under läsåret 2015/2016. Dessa är också de län där flest elever fick studiehjälp totalt sett under läsåret.

Andelsmässigt var lärlingsersättning vanligast bland elever hemmahörande i Västerbotten, Västernorrland och Södermanland. Läsåret 2015/2016 var andelen högst för elever hemmahörande i Västerbottens län, 3,8 procent av det totala antalet elever som fick studiehjälp inom gymnasieskolan. Lägst andel med lärlingsersättning fanns bland elever bosatta i Gotlands län. Andelen elever med lärlingsersättning varierade mellan 0,4 och 3,8 procent beroende på län under läsåret 2015/2016.

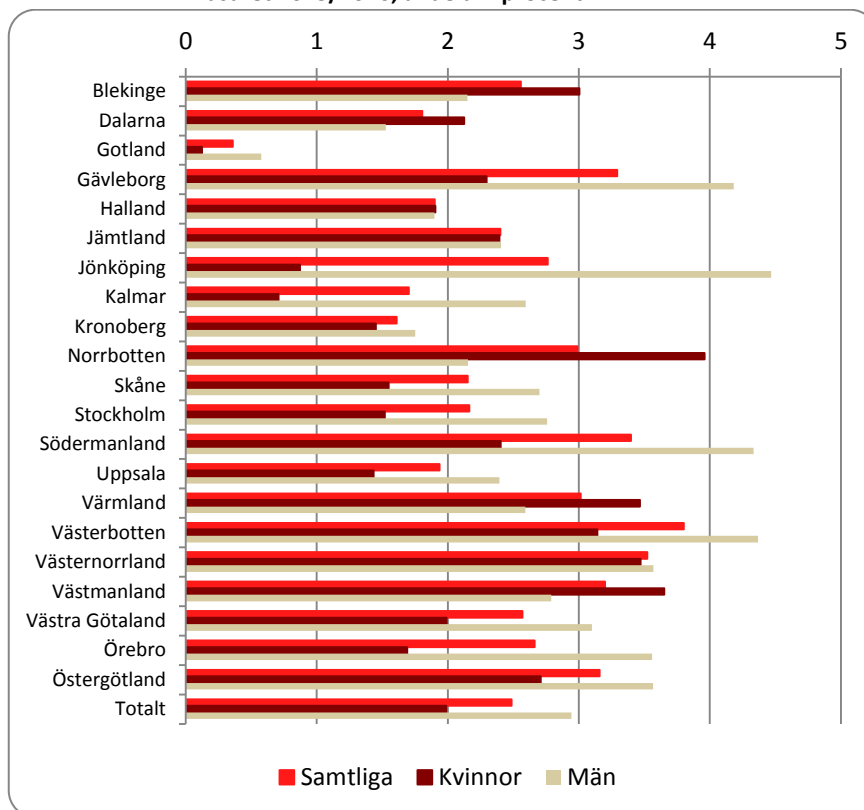
För de flesta av länen är andelen elever med lärlingsersättning högre för män än för kvinnor. Läsåret 2015/2016 var andelen högre för män än för kvinnor i 14 av 21 län. Andelen män som hade lärlingsersättning var högst i Jönköpings län, där fick 4,5 procent av de manliga studiehjälpstagarna lärlingsersättning under läsåret 2015/2016. För kvinnorna var andelen studerande med lärlingsersättning högst i Norrbottens län. Av de kvinnliga studiehjälpstagarna som var bosatta i länet fick 4,0 procent lärlingsersättning.

En möjlig förklaring till att andelen med lärlingsersättning uppvisar en relativt stor variation över landet är etableringen av de större friskolekoncernerna. Skolverket har i en tidigare rapport²⁰ visat att ett fåtal koncerner står för en stor andel av det totala antalet lärlingar, vilket gör att spridningen av skolor över olika delar av landet kan påverka hur många studerande med lärlingsersättning det finns i olika län.

¹⁹ En jämförelse av andelen med lärlingsersättning bland studerande i samtliga årskurser och motsvarande andel för studerande i årskurs ett ger stöd för denna slutsats. Andelen med lärlingsersättning är lägre i årskurs ett för de flesta program. Störst skillnad är det för bygg- och anläggningsprogrammet, vilket är ett program med många elever, varav en hög andel är män.

²⁰ Skolverket (2013), s. 30–35.

Diagram 3.2 Andel studerande med lärlingsersättning i förhållande till samtliga med studiehjälp, fördelat efter län¹ och kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

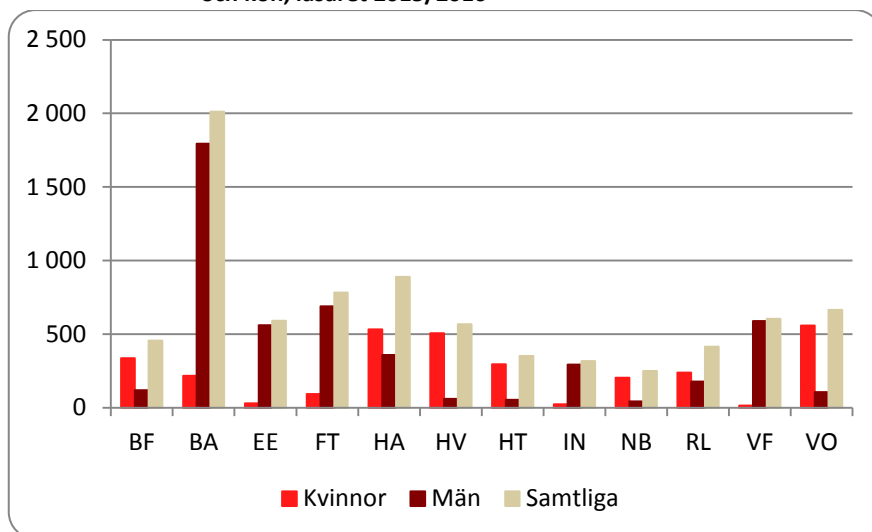
¹ Län avser här det län i vilket den studerande är folkbokförd.

3.2.5 Flest med lärlingsersättning på bygg- och anläggningsprogrammet

Det gymnasieprogram där flest elever får lärlingsersättning är bygg- och anläggningsprogrammet. Under läsåret 2015/2016 fick 2 000 elever på programmet lärlingsersättning, vilket motsvarar drygt en fjärdedel av samtliga som fick ersättningen under läsåret. Lägst antal elever med lärlingsersättning fanns på naturbruksprogrammet, där 250 studerande fick ersättningen.

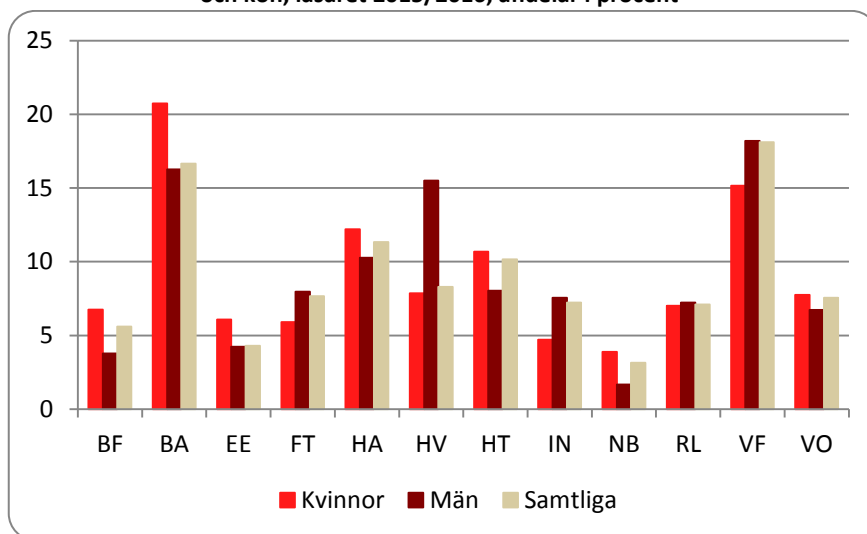
Andelsmässigt är lärlingsersättningen vanligast på VVS- och fastighetsprogrammet, bygg- och anläggningsprogrammet och handels- och administrationsprogrammet. Högst var andelen på VVS- och fastighetsprogrammet, där 18 procent av dem med studiehjälp även fick lärlingsersättning under läsåret 2015/2016. Lägst var andelen på naturbruksprogrammet, 3,1 procent.

Diagram 3.3 Antal studerande med lärlingsersättning, fördelat efter program¹ och kön, läsåret 2015/2016

¹ Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

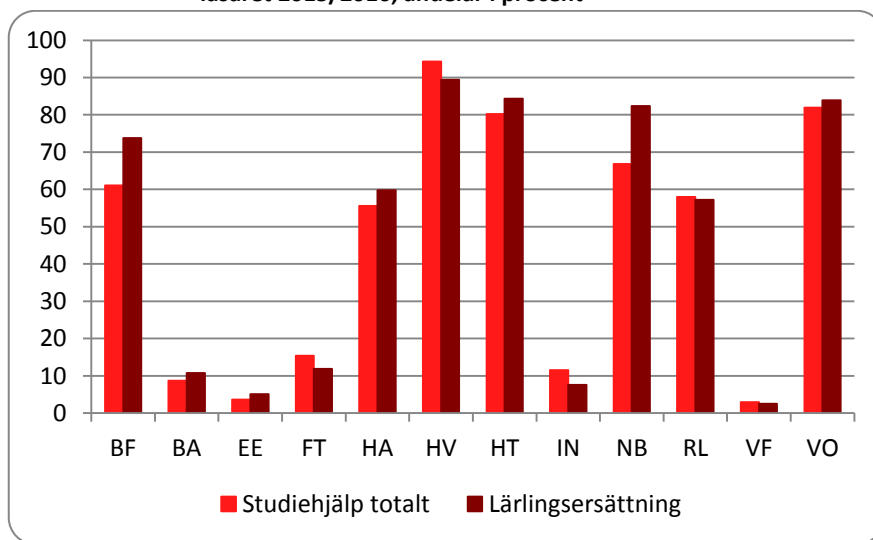
Diagram 3.4 Andel studerande med lärlingsersättning, fördelat efter program¹ och kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

¹ Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

Vid en fördelning av antalet och andelen studerande med lärlingsersättning efter gymnasieprogram framträder tydliga skillnader mellan kvinnor och män. På de program där antalet lärlingar är som störst är generellt också antalet män betydligt fler än antalet kvinnor. Undantagen är handels och administrationsprogrammet, där fördelningen mellan könen är relativt jämn, samt hantverksprogrammet och vård- och omsorgsprogrammet, där det är en tydlig övervikt för kvinnor.

Diagram 3.5 Andel kvinnor på gymnasieskolans yrkesprogram¹, fördelat efter studerande med studiehjälp respektive lärlingsersättning, läsåret 2015/2016, andelar i procent

¹ Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

Könsfördelningen bland lärlingar inom olika program ligger överlag nära fördelningen mellan kvinnor och män på programmet i stort. För en del program skiljer sig dock könsfördelningen bland lärlingarna från den för programmet i sin helhet. Dessa skillnader indikerar att rekryteringen till lärlingsutbildningen är kopplat till elevens kön. I en del fall är fördelningen mellan könen mer ojämn inom lärlingsutbildningen än inom programmet i stort, i andra fall är könsfördelningen mer jämn bland lärlingarna än vad den är bland samtliga elever på programmet. På barn- och fritidsprogrammet var exempelvis andelen kvinnor av dem med lärlingsersättning 74 procent under läsåret 2015/2016. Motsvarande andel för programmet som helhet var 61 procent, vilket visar att det var vanligare för kvinnor att genomföra utbildningen som lärling än vad det var för män på samma program. Andelen lärlingar bland kvinnorna var även betydligt högre än den för män, 6,8 procent jämfört med 3,8 procent. Bygg- och anläggningsprogrammet är ett exempel på ett yrkesprogram där situationen är den omvända. Här var fördelningen mellan kvinnor och män mer jämn bland dem med lärlingsersättning än bland studerande på programmet i stort under läsåret 2015/2016.

3.3 Utbetalningar och budget

Under 2014 och 2015 betalades det ut 40,2 respektive 55 miljoner kronor i lärlingsersättning från den särskilda anslagspost som avsatts för ersättningen i statens budget.²¹ Första halvåret 2016 utbetalades 37,4 miljoner kronor vilket är 4,1 miljoner högre än första halvåret 2015. De utbetalda beloppen har således, liksom antalet elever, ökat succesivt sedan lärlingsersättningen introducerades.

I jämförelse med anslagsbeloppen för 2014 och 2015 har ungefär 75 procent utbetalats. För 2016 uppgår anslaget belopp för helåret till 89,1 miljoner kronor, vilket innebär att utbetalningarna under första halvåret uppgick till 42 procent av hela anslaget. Prognosen för kalenderåret 2016 är att 61 miljoner kronor kommer att utbetalas, vilket skulle innebära att ungefär 69 procent av anslaget kommer att utnyttjas.

Det måttliga anslagsutnyttjandet under de första tre åren behöver inte vara ett tecken på att volymutvecklingen inte infriat de förhoppningar som fanns när stödformen introducerades. Differensen mellan anslag och utbetalningar kan bero på att genomsnittsbeloppet per kalenderår blivit lägre än vad som ursprungligen beräknades. Genomsnittsbeloppet per kalenderår är inte mycket högre än genomsnittsbeloppet per halvår. Det beror på att det är en relativt liten andel som studerat med lärlingsersättning både första och andra halvåret. Genomsnittsbeloppet blir därför lägre vid redovisning per kalenderår jämfört med redovisning per läsår.²²

Tabell 3.4 Utbetalda belopp för och antal elever med lärlingsersättning samt anslagsbelopp

Halvår/ÅR	Anslag (mnkr)	Utbetalt (mnkr)	Antal elever	Genomsnittbelopp(kr)
2014 h1	-	22,5	4 877	4 605
2014 h2	-	17,7	4 901	3 619
2015 h1	-	33,3	6 425	5 176
2015 h2	-	21,7	6 185	3 512
2016 h1	-	37,4	7 492	4 994
KÅ 2014	52,9	40,2	7 285	5 518
KÅ 2015¹	73,1	55,0	9 605	5 724
KÅ 2016 Prognos	89,1	61,3	10 700	5 724

¹ För 2015 anges anslaget efter ändring i tilläggsbudget, eftersom det ursprungliga anslagsbeloppet beräknats utifrån en planerad höjning av månadsbeloppet till 2 000 kr.

De utbetalda genomsnittsbeloppen är högre under det första halvåret respektive år, men uppvisar ingen tydlig trend över tid. I normalfallet får en studerande 1 000 kronor per månad för fem månader under vårterminen och fyra månader under höstterminen. Under första halvåret 2016 var det genomsnittligt utbetalda beloppet 4 994 kr. För kvinnor var genomsnittsbeloppet 4 925 kronor och för män 5 036 kronor.

Trots att det genomsnittligt utbetalda beloppet per läsår är högre än motsvarande belopp för kalenderåret är det betydligt lägre än det maximala belopp som en studerande kan få i lärlingsersättning under ett läsår. Att det ser ut på detta sätt kan ha flera förklaringar. En möjlig orsak kan vara att den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen endast sträcker sig över kortare tidsperioder för en del lärlingar och att utbildningskontrakten skrivits så att de endast omfattar dessa perioder.

²¹ Se Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende Centrala studiestödsnämnden.

²² Läsåret 2015/16 var genomsnittsbeloppet 7 611 kr, vilket är ungefär 2 000 kr mer än genomsnittsbeloppet för ett kalenderår.

3.4 Prövning av rätt till lärlingsersättning

Lärlingsersättning beviljas efter ansökan. Den som ansöker om lärlingsersättning måste uppfylla särskilda krav.²³ Ett antal av de ansökningar som kommer in till CSN avslås.

Förhållandevis få sökande fick avslag på sin ansökan om lärlingsersättning för läsåret 2015/2016. Den vanligaste avslagsorsaken var att den sökande inte läste på en lärlingsutbildning. Näst vanligaste orsaken till avslag på ansökan om lärlingsersättning var att den sökande inte kommit in med kompletterande uppgifter. Antalet sökande som fått avslag på grund av ogiltig utbildning, eller för att de inte skickat in kompletterade uppgifter, var något lägre än för läsåret innan. Precis som tidigare är det även relativt få personer som fått avslag för att de hade lärlingslön under tiden för studierna.

Tabell 3.5 Avslag på ansökan om lärlingsersättning, antal elever fördelat på utvalda beslutsorsaker, läsåret 2015/2016^{1,2}

Beslutsorsak	Kvinnor	Män	Totalt
Ej besvarat komplettering	41	63	104
Ej lärlingsutbildning	48	75	123
Lärlingslön ³	--	11	11
Utbildningskontrakt saknas eller är ofullständigt	3	8	11
Övrigt ⁴	129	204	333

¹ Avslagsstatistiken grundar sig på de beslutsgrunder och motivtexter som registreras i handläggnings-systemet STIS. Vissa elever kan ha flera beslutsgrunder och kommer då med på flera beslutsorsaker i statistiken. En individ kan få både avslagsbeslut och bifallsbeslut under samma halvår. Statistiken visar de aktuella uppgifterna vid tidpunkten för utsökningen den 9 september 2016. Uppgifterna kan förändras över tid. Utöver de redovisade orsakerna kan rätten till lärlingsersättning påverkas om det råder en arbetskonflikt på den arbetsplats där lärling genomför sin utbildning. Under läsåret 2015/2016 fattade CSN inga beslut med anledning av detta.

² Tabellen har sekretessgranskats, vilket innebär att innehållet i enskilda celler där värdet understiger 3 har ersatts med (--) och summeringar har justerats.

³ Avslag för hela eller delar av den sökta perioden på grund av lärlingslön.

⁴ Övrigt innefattar främst orsaker som gör att den studerande inte har rätt till studiehjälp, vilket är ett villkor för att kunna få lärlingsersättning, till exempel att den studerande inte bedriver heltidsstudier.

Utöver de som ansökt om lärlingsersättning och fått avslag är det ett relativt stort antal studerande som, enligt de uppgifter som lämnats av skolan till CSN, gått en lärlingsutbildning men som inte fått lärlingsersättning. Antalet studiehjälpstagare som enligt skolornas rapportering studerat på en lärlingsutbildning någon gång under läsåret 2015/2016 uppgick till 9 300. Det är 1 500 personer fler än vad som fick lärlingsersättning för läsåret.²⁴

²³ När det gäller studiehjälp generellt är skolan skyldig att rapportera uppgifter om förändringar i studierna som påverkar rätten till studiehjälp. När det gäller lärlingsersättning, men även vissa bidragsformer inom studiehjälpen, har även mottagaren av stödet skyldighet att meddela sådant som påverkar rätten till stöd. Samtidigt är det ett krav att man har rätt till studiehjälp för att ha rätt till lärlingsersättning.

²⁴ Antalet studerande med lärlingsersättning är även lägre än antalet elever som det beviljats statsbidrag för enligt Skolverket. Se Skolverket (2015).

Orsakerna till att det ser ut på detta sätt kan vara flera. En möjlig förklaring kan vara att de studerande har läst på en lärlingsutbildning under relativt kort tid och att de därför inte ansökt om lärlingsersättning. Svårigheter kopplade till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen kan även vara en faktor i sammanhanget, till exempel att man inte fått tillgång till någon lärlingsplats²⁵. Ytterligare en tänkbar orsak till att relativt många studerande som rapporterats som lärlingar inte fått lärlingsersättning kan vara bristande kunskaper angående möjligheten att få lärlingsersättning och för vilka perioder en studerande kan få ersättningen.²⁶ En annan tänkbar förklaring skulle kunna vara att skolorna felaktigt rapporterat att utbildningen är en lärlingsutbildning.

En granskning av ett urval av de studerande som gått en lärlingsutbildning men inte fått lärlingsersättning visar att ungefär en tredjedel hade gått på en lärlingsutbildning under en relativt kort tid. Majoriteten hade dock rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning under mer än två månader under läsåret. Det stora flertalet av dessa hade inte heller ansökt om lärlingsersättning, i vissa fall trots att de haft lärlingsersättning tidigare under sina gymnasiestudier.²⁷ Det finns dessutom skillnader mellan olika yrkesprogram när det gäller hur vanligt det är att elever går en lärlingsutbildning utan att få lärlingsersättning, vilket tyder på att det kan finnas skillnader i hur den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen är upplagd inom olika program.²⁸

²⁵ Det är huvudmannens ansvar att skaffa fram platser för det arbetsplatsförlagda lärandet och att detta uppfyller de krav som finns för utbildningen (se SFS 2010:2039, 4 kap 12 §). I en tidigare undersökning från Skolverket (2013) framkommer dock att inte alla elever inom lärlingsutbildningen har fått tillgång till arbetsplatsförlagt lärande i tillräcklig omfattning.

²⁶ Lärlingsersättningen kan beviljas även för skolförlagd tid om utbildningskontraktet är skrivet så, till exempel om den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen är koncentrerad till en kortare period men villkoren avseende arbetsplatsförlagd tid ändå är uppfyllda för hela läsåret.

²⁷ Av de 1 500 personer som rapporterats som lärlingar av skolorna men som inte haft lärlingsersättning har 100 slumpmässigt utvalda individer granskats manuellt i CSN:s handläggningssystem. Eftersom endast ett urval har granskats finns en viss osäkerhet när det gäller i vilken mån resultatet speglar hela populationen. Den statistiska felmarginalen för redovisade andelar uppgår till +/- 9,5 procent på 95 procents säkerhetsnivå.

²⁸ Se tabell B1 i Tabellbilaga.

4 Lärlingsersättnings betydelse

4.1 Studerande på lärlingsutbildningar

Lärlingsersättningen syftar till att öka attraktionskraften för berörda utbildningar genom att ge ett ekonomiskt bidrag till extra kostnader i form av mat och resor som en lärlingsutbildning kan medföra. Avsikten är att ingen ska behöva välja bort lärlingsutbildning av ekonomiska skäl. I detta avsnitt beskrivs utvecklingen av antalet lärlingar på olika gymnasieprogram över tid för att bedöma lärlingsersättnings betydelse för utvecklingen.

Lärlingsutbildningen infördes i samband med den nya gymnasieskolan (Gy11) läsåret 2011/2012. I inledningsskedet var det endast elever i årskurs ett som gick en lärlingsutbildning i enlighet med Gy11. För att möjliggöra jämförelser över tid har därför endast studerande i årskurs ett inkluderats i redovisningen. Eftersom det endast har varit möjligt att få lärlingsersättning från och med den 1 januari 2014 redovisas uppgifter över elever med studiehjälp på lärlingsutbildningar.²⁹ Då det är mindre vanligt att studerande i årskurs ett får lärlingsersättning, och då det är en högre andel kvinnor än män som får lärlingsersättning i årskurs ett jämfört med i högre årskurser, innebär det att det finns vissa svagheter med denna avgränsning.³⁰ Dessutom är andelen som läser en lärlingsutbildning utan att få lärlingsersättning något högre i årskurs ett än i övriga årskurser.³¹ Fokus här har dock varit att jämföra tiden före lärlingsersättnings införande med tiden efter, vilket har gjort denna avgränsning nödvändig.

4.1.1 Fler studerande på lärlingsutbildningar

Antalet studerande med studiehjälp på lärlingsutbildningar har ökat från och med introduktionen av lärlingsersättningen. Lsåret 2011/2012 fick 1 700 studerande i årskurs ett studiehjälp för studier inom gymnasiets lärlingsutbildning. Under läsåret 2015/2016 var motsvarande antal 2 900, vilket innebär att antalet studerande som påbörjat en lärlingsutbildning ökat markant under de senaste läsåren.

Under de senaste fem läsåren har antalet elever som går lärlingsutbildningar ökat på samtliga av gymnasiets yrkesprogram. I antal elever räknat har ökningen varit störst på vård- och omsorgsprogrammet där antalet lärlingar i årskurs ett ökade från 120 till 350 mellan läsåren 2011/2012 och 2015/2016. Utvecklingen innebär nästan en tredubbling av antalet lärlingar på vård- och omsorgsprogrammet, vilket gör det till det program där ökningen av antalet lärlingar har varit störst även andelsmässigt. Övriga program där ökningen har varit särskilt stor är barn- och fritidsprogrammet, el- och energiprogrammet och naturbruksprogrammet. För samtliga dessa program mer än fördubblades antalet lärlingar i årskurs ett mellan läsåren 2011/2012 och 2015/2016.

²⁹ Med studerande i årskurs ett avses studiehjälpstagare som har rapporterats som studerande i årskurs ett någon gång under de aktuella läsåren. Dessa studerande kan i vissa fall ha gått i flera årskurser under läsåret. För att anses som studerande på en lärlingsutbildning krävs att det finns en rapport om att den studerande gått på en lärlingsutbildning någon gång under läsåret.

³⁰ Se avsnitt 3.2.3.

³¹ Se avsnitt 3.4, samt tabell B1 och B2 i tabellbilaga.

Diagram 4.1 Antal studerande med studiehjälp för lärlingsutbildning i årskurs ett, fördelat efter kön, 2011/2012–2015/2016

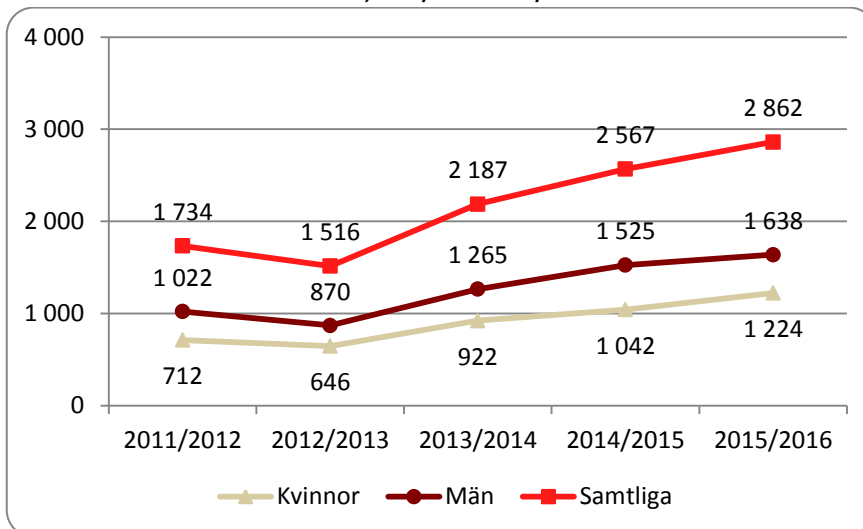
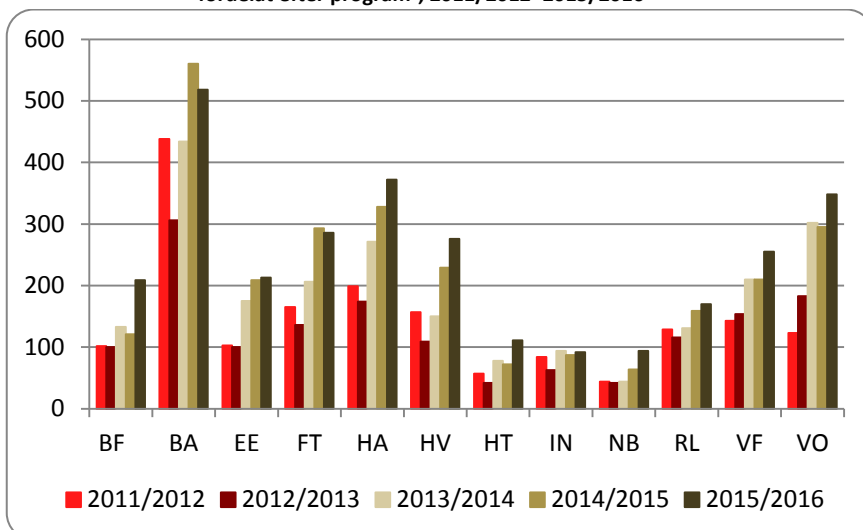

Diagram 4.2 Antal studerande med studiehjälp på lärlingsutbildningar i årskurs ett, fördelat efter program¹, 2011/2012–2015/2016

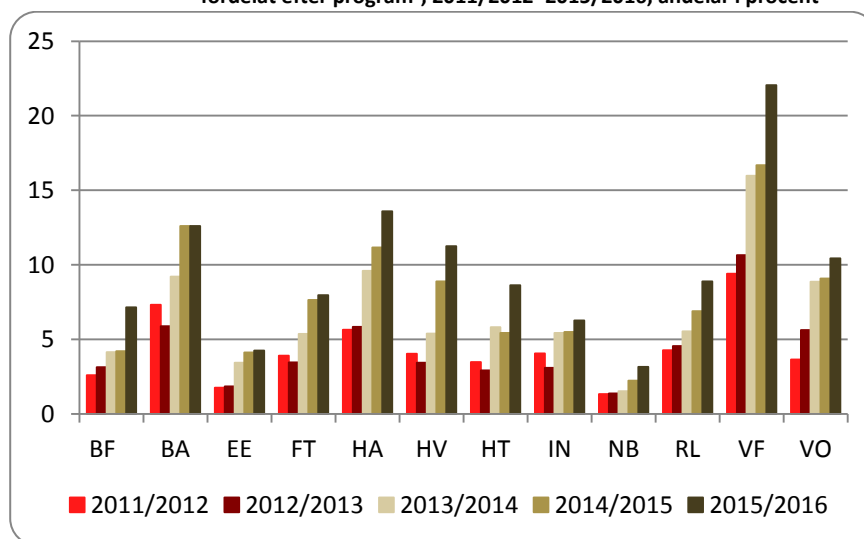
¹ Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

De flesta studiehjälpstagare som går en lärlingsutbildning finns inom bygg- och anläggningsprogrammet och så har det varit ända sedan lärlingsutbildningen infördes. Under läsåret 2015/2016 var det drygt 500 studiehjälpstagare som hade gått på lärlingsutbildning i årskurs ett inom bygg- och anläggningsprogrammet. Näst flest lärlingar fanns på handels- och administrationsprogrammet, med 370 lärlingar i den första årskursen, samt vård- och omsorgsprogrammet (350 lärlingar) och fordons- och transportprogrammet (290 lärlingar).

Lägst var antalet lärlingar på industriprogrammet och naturbruksprogrammet, med drygt 90 lärlingar vardera i årskurs ett under läsåret 2015/2016.

Även andelen lärlingar skiljer sig åt mellan olika gymnasieprogram. För samtliga program har dock andelen ökat mellan läsåren 2011/2012 och 2015/2016. Läsåret 2015/2016 var andelen lärlingar i årskurs ett högst på VVS- och fastighetsprogrammet (22 procent), handels- och administrationsprogrammet (13,6 procent) samt på bygg- och anläggningsprogrammet (12,6 procent). Lägst andel lärlingar i den första årskursen var det på naturbruksprogrammet, samt på el- och energiprogrammet, där motsvarande andel uppgick till 3,2 procent respektive 4,3 procent.

Diagram 4.3 Andel studerande med studiehjälp på lärlingsutbildningar i årskurs ett, fördelat efter program¹, 2011/2012–2015/2016, andelar i procent

¹ Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

Parallellt med att antalet lärlingar har blivit fler har det totala antalet elever som går på något av gymnasieskolans yrkesprogram minskat³², vilket innebär att andelen lärlingar på de gymnasiala yrkesprogrammen har ökat. Andelen elever i lärlingsutbildning, i förhållande till det totala antalet elever på yrkesprogram i årskurs ett, ökade för samtliga program mellan läsåret 2011/2012 och läsåret 2015/2016. Störst ökning i procentenheter räknat stod VVS- och fastighetsprogrammet för, där andelen lärlingar i årskurs ett ökade från 9,4 procent till 22,0 procent under den aktuella tidsperioden. Det innebär att andelen lärlingar mer än fördubblades. Ökningen av andelen lärlingar har varit stor även för andra yrkesprogram. På vård- och omsorgsprogrammet var exempelvis andelen lärlingar nästan tre gånger så hög 2015/2016 jämfört med 2011/2012, en ökning från 3,7 till 10,4 procent.

För de flesta yrkesprogram var ökningen i antalet och andelen lärlingar särskilt tydlig under läsåren 2013/2014 och 2014/2015, det vill säga i samband med införande av lärlingsersättningen. I en del fall minskade antalet lärlingar i årskurs ett under läsåret 2012/2013 för att

³² Se Skolverket (2016b) för mer information om utvecklingen av antalet elever sedan introduktionen av Gy11.

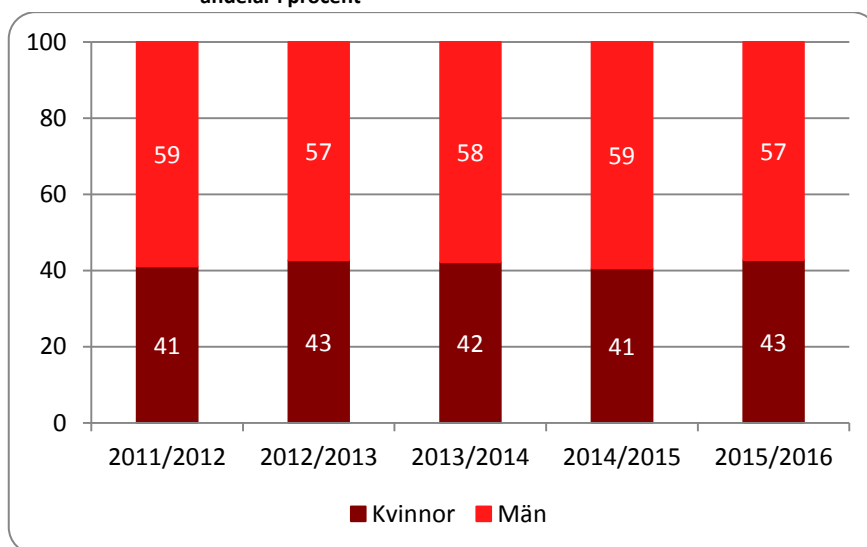
därefter öka under efterföljande läsår. Utvecklingen tyder på att lärlingsersättningen har haft en positiv effekt när det gäller antalet elever som väljer att påbörja en lärlingsutbildning.

Att inte alla studerande som går en lärlingsutbildning får lärlingsersättning gör att det kan vara svårt att bedöma betydelsen av lärlingsersättningen för det ökande antalet lärlingar. Dessutom är det mer vanligt att gå en lärlingsutbildning utan att få lärlingsersättning i årskurs ett än i övriga årskurser. Det kan tyda på att den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen är koncentrerad till de senare årskurserna, vilket kan göra att de studerande ansöker om lärlingsersättning först senare under utbildningen. Samtidigt finns också stora skillnader i andelen som får lärlingsersättning mellan olika program, vilket gör att betydelsen av lärlingsersättningen för valet att påbörja en lärlingsutbildning kan se olika ut inom olika program. Under den tid lärlingsersättningen funnits har dock andelen av lärlingarna som får lärlingsersättning ökat, både totalt sett och för de flesta av programmen.³³ Om detta beror på att fler rekryterats till lärlingsutbildningen av lärlingsersättningen eller på att kunskaperna om möjligheten att få lärlingsersättning har blivit bättre är dock oklart.

4.1.2 Ojämn könsfördelning består

Under hela tidsperioden har antalet studerande på lärlingsutbildningar varit större för män än för kvinnor. Antalet lärlingar med studiehjälp har även ökat mer för männen än för kvinnorna under de senaste läsåren. Andelsmässigt har dock ökningen varit något större för kvinnorna än för männen. Läsåret 2015/2016 läste 1 600 män och 1 200 kvinnor i årskurs ett på en lärlingsutbildning. Det innebär att 57 procent av lärlingarna i årskurs ett var män och 43 procent kvinnor.³⁴

Diagram 4.4 Andel kvinnor och män av studerande med studiehjälp för lärlingsutbildning i årskurs ett, 2011/2012–2015/2016, andelar i procent

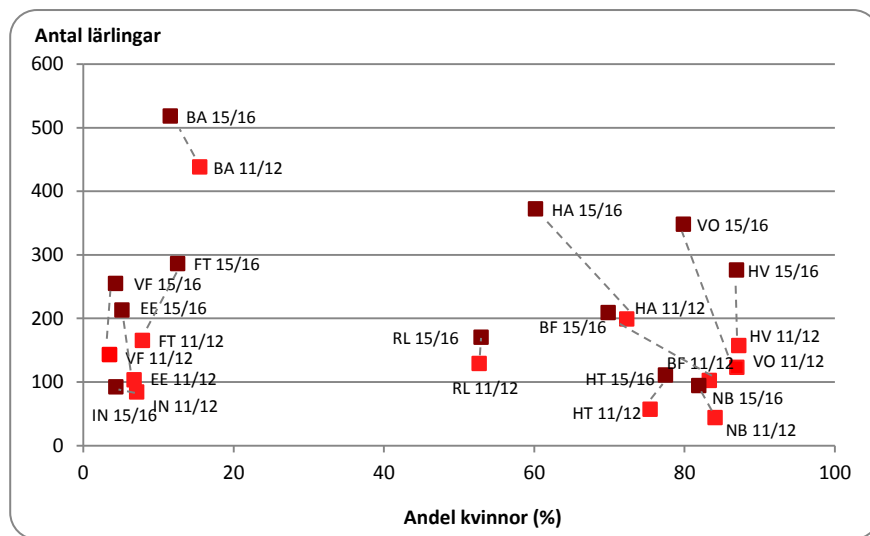
³³ Se tabell B1 och B2 i Tabellbilaga.

³⁴ Andelen studerande som går på en lärlingsutbildning skiljer sig något från andelen som får lärlingsersättning. Den stora skillnaden mellan de andelar som redovisas i detta avsnitt och andelen med lärlingsersättning av det totala antalet studerande med studiehjälp beror dock främst på att andelen kvinnor och män skiljer sig beroende på årskurs. Se avsnitt 3.2.3 för mer information om nyttjandet lärlingsersättning i olika årskurser.

Fördelningen mellan kvinnor och män bland studerande på lärlingsutbildningar har varit i stort sett densamma under de senaste läsåren. Andelen män är högre för studerande på lärlingsutbildningar jämfört med motsvarande andel för samtliga gymnasiestuderande med studiehjälp, även om det finns ett överskott av män även där.

Antalet och andelen lärlingar har ökat för samtliga yrkesprogram under de senaste läsåren. Skillnaderna mellan kvinnor och män är även fortsatt tydliga. För många program finns samma tydliga könsskillnader kvar läsåret 2015/2016 som under läsåret 2011/2012. För andra program går det att se vissa förändringar.

Diagram 4.5 Antal studerande¹ och andel kvinnor på lärlingsutbildningar i årskurs ett, fördelat efter program², läsåren 2011/2012 och 2015/2016,

¹ Antal studerande avser studiehjälpstagare i årskurs ett som rapporterats som studerande på lärlingsutbildning.

² Program avser här gymnasieskolans yrkesprogram: Barn- och fritidsprogrammet (BF), Bygg- och anläggningsprogrammet (BA), El- och energiprogrammet (EE), Fordons- och transportprogrammet (FT), Handels- och administrationsprogrammet (HA), Hantverksprogrammet (HV), Hotell- och turismprogrammet (HT), Industritekniska programmet (IN), Naturbruksprogrammet (NB), Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL), VVS- och fastighetsprogrammet (VF), samt Vård- och omsorgsprogrammet (VO).

Vid en fördelning av yrkesprogrammen efter antalet studerande i lärlingsutbildning och andel kvinnor bland lärlingarna framträder olika grupper av program. Under läsåret 2011/2012 fanns två tydliga grupper av program. En av dessa grupper utgjordes av program med förhållandevis få lärlingar och där andelen kvinnor var mycket hög, exempelvis hantverksprogrammet, vård- och omsorgsprogrammet, samt barn och fritidsprogrammet. En annan tydligt gruppering utgjordes av program med en mycket låg andel kvinnor och förhållandevis få elever i lärlingsutbildning. I denna grupp fanns till exempel industriprogrammet, el- och energiprogrammet, VVS- och fastighetsprogrammet, samt fordons- och transportprogrammet. Utöver dessa två tydliga grupper fanns ett par program som skiljde sig från de övriga. Ett av dessa var bygg- och anläggningsprogrammet, vilket var det program som hade högst antal lärlingar och där andelen kvinnliga lärlingar var något högre än för andra manligt dominerade program. Ett annat program som skiljde sig från övriga var restaurang och livsmedelsprogrammet, vilket hade förhållandevis få elever i lärlingsutbildning men där fördelningen mellan kvinnor och män i stort sett var jämn.

Utvecklingen över tid varierar mellan olika program. För samtliga program har antalet lärlingar ökat mellan 2011/2012 och 2015/2016. Parallellt med att antalet lärlingar ökade förändrades även fördelningen mellan kvinnor och män för en del program. Särskilt framträdande i denna utveckling är vård- och omsorgsprogrammet samt handels och administrationsprogrammet. För både vård- och omsorgsprogrammet och handels- och administrationsprogrammet minskade andelen kvinnor under perioden. Även om lärlingsutbildningarna på båda dessa program är fortsatt kvinnodominerade har könsfördelningen blivit jämnare i takt med att fler lärlingar tillkommit. Bygg- och anläggningsprogrammet är ett exempel på ett program med en motsatt utveckling. Här ökade antalet lärlingar mellan läsåren 2011/2012 och 2015/2016. Samtidigt kom denna tydligt mansdominerade lärlingsutbildning att bli än mer mansdominerad genom att antalet kvinnor minskade under perioden. Detta fick till följd att andelen kvinnor i årskurs ett på programmets lärlingsutbildning minskade från 15,5 procent till 11,6 procent mellan läsåren 2011/2012 och 2015/2016.

Det är troligt att introduktionen av lärlingsersättningen har bidragit till att antalet lärlingar inom gymnasieskolan har ökat. I vilken mån lärlingsersättningen påverkat utvecklingen inom olika program, eller den förändrade könsfördelningen på vissa program, är dock oklart. Lärlingsersättningens betydelse för utvecklingen inom olika program är därför ett område som bör tas upp i kommande uppföljningar på området.

4.2 Ogiltig frånvaro och avbrott

För att få studiestöd för studier inom den svenska gymnasieskolan måste studierna bedrivas på heltid. Skolorna är skyldiga att rapportera förändringar i studierna till CSN, som gör en bedömning om dessa förändringar påverkar rätten till studiehjälp. En sådan förändring är att en elev är frånvarande från undervisningen utan giltig skäl, så kallad ogiltig frånvaro. Sådan frånvaro kan påverka rätten till studiehjälp. En annan förändring är att en elev avbryter studierna inom gymnasieskolan, vilket innebär att han eller hon inte längre kan få studiehjälp.³⁵

I detta avsnitt redogörs för antalet och andelen som fått studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro och avbrott, samt eventuella skillnader mellan studerande med lärlingsersättning och studerande med andra typer av studiehjälp.

4.2.1 Indragen studiehjälp på grund av ogiltig frånvaro

Gymnasieskolorna ska rapportera till CSN om den studerande är frånvarande utan giltigt skäl. Därefter fattar CSN eventuellt ett beslut om att studiehjälpen ska dras in under tiden för frånvaron. En viktig förändring inom detta område är den skärpning av praxis som genomfördes den 1 januari 2012. Före årsskiftet 2011/2012 innebar praxis att skolorna skulle rapportera till CSN om den ogiltiga frånvaron uppgick till 20 procent eller mer av undervisningstiden. Sedan 1 januari 2012 är riktlinjen till skolorna att de ska rapportera till CSN om en studerande är frånvarande utan giltigt skäl mer än några enstaka timmar per månad och om frånvaron är återkommande.³⁶

³⁵ När det gäller studiehjälp generellt är skolan skyldig att rapportera uppgifter om förändringar i studierna. När det gäller lärlingsersättning, men även vissa bidragsformer inom studiehjälpen, har även mottagaren av stödet skyldighet att meddela sådant som påverkar rätten till stöd. Samtidigt är det ett krav att man har rätt till studiehjälp för att ha rätt till lärlingsersättning.

³⁶ Se CSN (2016), s. 23–25.

Det finns tydliga skillnader mellan olika elevgrupper när det gäller andelen som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro. Andelen som får studiehjälpen indragen skiljer sig exempelvis åt beroende på vilken typ av studiehjälp den studerande får.

Fler får studiehjälpen indragen

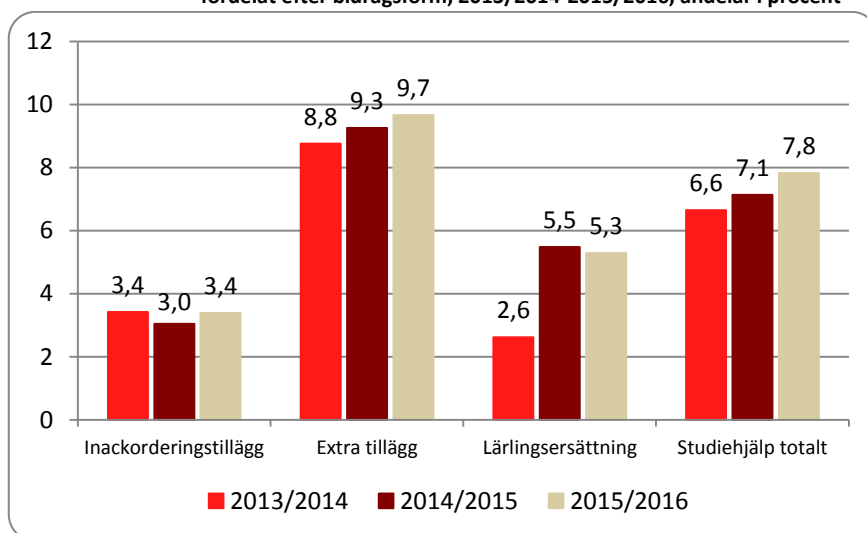
Såväl antalet som andelen som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro har ökat under lång tid. För läsåret 2015/16 var andelen som fick studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro 7,8 procent, vilket motsvarar 24 500 elever.

Att frånvaron har ökat även under de senaste läsåren har förmodligen flera olika förklaringar. En viktig förklaring är den skärpning av praxis som genomfördes 2012. En ökad medvetenhet på skolorna om att ogiltig frånvaro ska rapporteras och en successiv förbättring av rutinerna för rapportering är ytterligare exempel på troliga förklaringar till utvecklingen.³⁷

Indragen studiehjälp mindre vanligt bland dem med lärlingsersättning

För studerande med lärlingsersättning är andelen som får studiehjälpen indragen lägre än vad den är för samtliga studiehjälpstagare. Läsåret 2015/2016 fick 5,3 procent av de studerande som hade lärlingsersättning studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro. Motsvarande andel för samtliga studiehjälpstagare var 7,8 procent.

Diagram 4.6 Studerande som fått studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro, fördelat efter bidragsform, 2013/2014-2015/2016, andelar i procent

Läsåret 2013/14 var det första läsåret lärlingsersättning betalades ut. Utbetalningar gjordes dock bara under vårterminen och andelen som fick ersättningen indragen på grund av ogiltig frånvaro var mycket låg, 2,6 procent. För de senaste två läsåren, då lärlingsersättning betalats ut under hela läsåret, har andelen med ogiltig frånvaro varit drygt fem procent. För samtliga studiehjälpstagare har andelen istället ökat kontinuerligt.

Studerande med lärlingsersättning skiljer sig från andra grupper när det gäller andelen som får studiehjälpen indragen. Högst andel som får studiehjälpen indragen finns i den grupp av studerande som får det extra tillägget inom studiehjälpen. Extra tillägg ges till studerande som kommer från inkomstsvaga hushåll och i denna grupp var andelen med indragen studiehjälp 9,7 procent under läsåret 2015/16, vilket är betydligt högre än för dem med lärlingsersättning. Lägst andel som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro är den

³⁷ CSN (2016), s. 23–25.

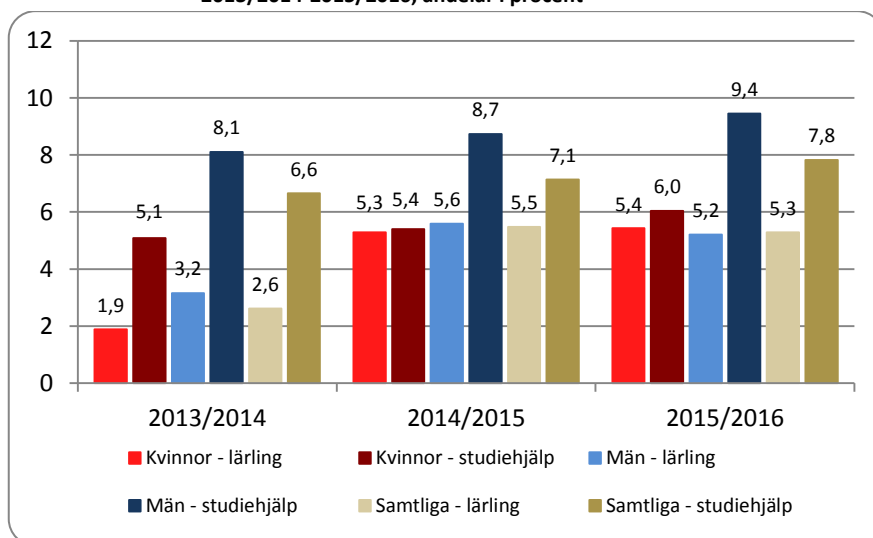
grupp av studerande som läser på annan ort än hemorten och som får det så kallade inackorderingstillägget³⁸ inom studiehjälpen. För dem med inackorderingstillägg var andelen som fick studiehjälpen indragen 3,4 procent läsåret 2015/2016, vilket är en lägre andel än i gruppen som får lärlingsersättning.

Att andelen som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro är lägre bland dem med lärlingsersättning än bland samtliga studiehjälpstagare är något förvånande. Detta eftersom andelen med ogiltig frånvaro generellt sett är högre bland studerande på yrkesprogram än bland studerande på högskoleförberedande program, samt att lärlingsutbildningen domineras av män, vilka oftare får studiehjälpen indragen.³⁹

Tydliga skillnader mellan kvinnor och män

Studerande med lärlingsersättning får mer sällan studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro, effekten är dock tydligare för män än för kvinnor. För männen är andelen som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro mycket lägre bland dem som har lärlingsersättning än vad den är bland övriga studiehjälpstagare. För kvinnorna är denna skillnad betydligt mindre.

Diagram 4.7 Studerande som fått studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro, fördelat efter lärlingsersättning respektive studiehjälp och kön, 2013/2014-2015/2016, andelar i procent

Under läsåret 2015/2016 fick 9,4 procent av männen studiehjälpen indragen. Motsvarande andel bland de elever som fick lärlingsersättning var 5,2 procent. För samtliga kvinnor var andelen med indragen studiehjälp 6,0 procent och för dem med lärlingsersättning 5,4 procent.

Studerande med lärlingsersättning tycks vara mindre benägna att vara ogiltigt frånvarande i sådan utsträckning att studiehjälpen dras in. Denna effekt gäller dock främst män. För läsåret 2015/2016 var andelen som fick studiehjälpen indragen dessutom lägre för män med lärlingsersättning (5,2 procent) än den var för kvinnor med lärlingsersättning (5,4 procent). Att

³⁸ Inackorderingstillägg ges i huvudsak till studerande på fristående gymnasieskolor. Studerande på kommunala gymnasieskolor får i de flesta fall inackorderingstillägg från sin hemkommun och inte från CSN.

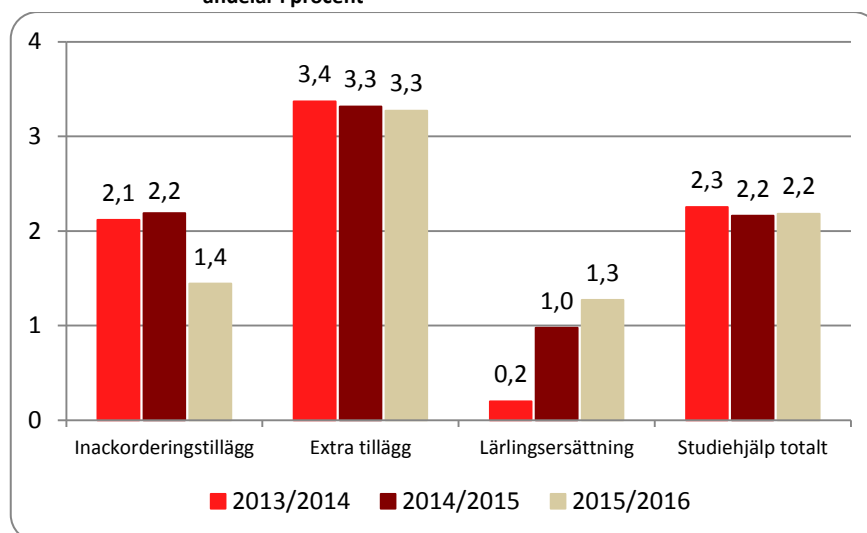
³⁹ Se även Skolverket (2014).

gå en lärlingsutbildning tycks därmed ha positiv effekt på närvaron. Denna effekt är dock tydligare för manliga elever än för kvinnliga elever. Hur lärlingsersättningen eventuellt påverkar andelen som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro är dock oklart. Det kan vara så att ersättningen innebär ett ekonomiskt incitament för den studerande att vara på plats i skolan. En annan möjlig förklaring kan vara att det är något i lärlingsutbildningen som sådan som bidrar till att färre får studiehjälpen indragen i denna grupp jämfört med övriga studiehjälpstagare.

4.2.2 Studieavbrott och förlorad rätt till studiehjälp

Andelen gymnasieelever som får studiehjälpen indragen för att de har avbrutit studierna har legat på ungefär samma nivå under de senaste läsåren. Under läsåret 2015/2016 fattade CSN beslut om att stoppa utbetalningen av studiehjälp på grund av avbrott för 2,2 procent av studiehjälpstagarna. Det innebär att drygt 6 800 studiehjälpstagare avbröt studierna under läsåret.

Tabell 4.8 Studerande som fått studiehjälpen indragen på grund av avbrott, fördelat efter typ av studiehjälp, 2013/2014-2015/2016, andelar i procent

Precis som för ogiltig frånvaro varierar andelen som får studiehjälpen indragen på grund av avbrott beroende på vilken typ av studiehjälp den studerande har. För studerande med lärlingsersättning är andelen som avbryter studierna lägre än för samtliga studiehjälpstagare. Läsåret 2015/2016 uppgick andelen till 1,3 procent. I takt med att fler har fått lärlingsersättning har andelen avbrott ökat, men det är fortfarande en lägre andel som avbryter i denna grupp jämfört med samtliga studerande inom gymnasieskolan. Andelen som avbryter studierna är högst för de gymnasieelever som fick extra tillägg. Under läsåret 2015/2016 var det 3,3 procent av eleverna med extra tillägg som fick sina utbetalningar av studiehjälp stoppade för att skolan rapporterat att de avbrutit studierna.

5 Studerande med lärlingsersättning

5.1 Fördelningen av studerande efter programtyp

I detta kapitel jämförs studerande som får lärlingsersättning för studier på en lärlingsutbildning med övriga studiehjälpstagare inom gymnasieskolan. Ett antal bakgrundsvariabler har använts för nå kunskap om vilka elever som studerar med lärlingsersättning och vilka eventuella skillnader och likheter som finns jämfört med andra studerande.⁴⁰ En viktig utgångspunkt för denna analys är fördelningen av studerande mellan olika typer av gymnasieprogram.

Flest studerande går på något av de högskoleförberedande programmen, där drygt hälften av alla gymnasiestuderande finns. I antal studerande räknat är denna grupp dubbel så stor som yrkesprogrammen. I yrkesprogrammen ingår också lärlingsutbildningen. Av samtliga studiehjälpstagare får 2,5 procent lärlingsersättning för att de går en lärlingsutbildning. Andelen med lärlingsersättning i förhållande till samtliga studerande på yrkesprogram är drygt 8 procent.

Tabell 5.1 Studerande med studiehjälp, fördelat efter typ av gymnasieprogram, läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Andel män	Andel kvinnor	Antal studerande	Andel per programtyp ³
Högskoleförberedande program	47,3	52,7	182 787	58,7
Introduktionsprogram	59,3	40,7	37 988	12,2
Yrkesprogram	59,1	40,9	92 586	29,8
varav lärlingar ¹	61,7	38,3	7 710	2,5
Totalt ²	52,2	47,8	311 179	

¹ Lärlingar definieras här som elever som rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning och som haft lärlingsersättning under läsåret. Samtliga av dessa har gått på ett yrkesprogram.

² Avser nettoräknat antal elever. En elev kan ha gått på flera olika typer av program under läsåret, vilket är anledningen till att summan av de olika programtyperna överstiger det totala antalet elever.

³ Andelen är beräknat i förhållande till det totala antalet elever med studiehjälp. Eftersom en elev kan ha gått på flera olika program under läsåret överstiger summan av andelarna 100 procent.

Männen dominerar på samtliga program utom på de högskoleförberedande programmen, där kvinnorna är i knapp majoritet. Könsfördelningen är mest ojämn bland dem som läser som lärling och får lärlingsersättning.

5.2 Skillnader mellan olika typer av kommuner

En beskrivning av geografiska skillnader när det gäller fördelningen mellan olika utbildningar kan göras på olika sätt. Det är möjligt att gruppera de studerande utifrån den kommun där de går i skolan eller den kommun där de är folkbokförda. Eftersom en del studerande går i skolan i en annan kommun än där de är folkbokförda påverkar detta val jämförelsen. I detta fall har de studerandes folkbokföringsort använts. Den främsta anledningen till det är att det är de studerandes bakgrund som är i fokus.

⁴⁰ CSN har genom SCB inhämtat uppgifter om ett antal bakgrundsvariabler för samtliga studerande med studiehjälp läsåret 2015/2016. Se avsnitt 1.3 för mer information.

De studerandes folkbokföringsort har fördelats enligt en kommunindelning som kommer från Sveriges kommuner och landsting.⁴¹ I denna har kommunerna indelats i tio grupper. Storlek är den dominerande faktorn, men även andra karaktäristiska drag som pendling, turism, varuproducerande typ av kommun inkluderas.

Merparten av de studerande återfinns naturligt nog i större städer och dess närhet, eftersom det är där den största delen av befolkningen bor och verkar och det är där flest utbildningsinstitutioner är placerade. Tre av fyra elever kommer från tätbefolkade områden.

5.2.1 Tydliga skillnader i utbildningsval mellan olika kommuntyper

Det finns tydliga skillnader mellan olika kommuntyper när det gäller fördelningen mellan olika typer av gymnasieprogram. Att gå på ett högskoleförberedande program är betydligt vanligare i storstäderna och dess kranskommuner än vad det är i landet som helhet. Samtidigt är det mindre vanligt att gymnasieelever i glesbygd läser på högskoleförberedande program. Läsåret 2015/2016 var andelen elever på högskoleförberedande program 69 procent i storstäderna och dess förorter. Motsvarande andel för landet som helhet uppgick till 59 procent.

Tabell 5.2 Andel studerande på olika typer av gymnasieprogram¹, fördelat efter kön och kommuntyp, läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Högskoleförberedande program			Yrkesprogram			Introduktionsprogram		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Storstäder	74	65	69	14	20	17	13	15	14
Förortskommuner till storstäderna	74	65	69	20	27	24	7	9	8
Större städer	66	55	61	24	33	29	10	13	12
Förortskommuner till större städer	59	46	53	33	41	37	9	13	11
Pendlingskommuner	56	44	50	34	41	38	11	15	13
Kommuner i tätbefolkad region	57	44	50	32	41	37	11	16	14
Kommuner i glesbefolkad region	56	40	47	34	46	41	10	15	13
Glesbygdskommuner	48	29	38	41	50	46	12	21	17
Turism- och besöksnäringkommuner	56	41	48	35	45	40	10	15	12
Varuproducerande kommuner	53	37	44	35	45	40	13	19	16
Totalt	65	53	59	25	34	30	10	14	12

¹ Eftersom en del elever studerar på flera olika program under samma läsår överstiger summan av andelarna för respektive kommuntyp 100 procent.

Även för andelen som väljer ett yrkesprogram finns tydliga skillnader mellan kommuntyper. Här är andelen högst i mindre tätbefolkade regioner och i varuproducerande kommuner, samt i kommuner med tydligt fokus på turism och besöksnäring. Under läsåret 2015/2016

⁴¹ Av utrymmesskäl presenteras inte den i detalj här, utan den hänvisas endast till Sveriges kommuner och landstings hemsida

<https://skl.se/tjanster/kommunerlandsting/faktakommunerochlandsting/kommungruppsindelning.2051.html>

En reviderad variant kommer att gälla från 2017.

läste 40 procent eller fler av eleverna i dessa kommuntyper på ett yrkesprogram. Motsvarande andel för hela landet var 30 procent.

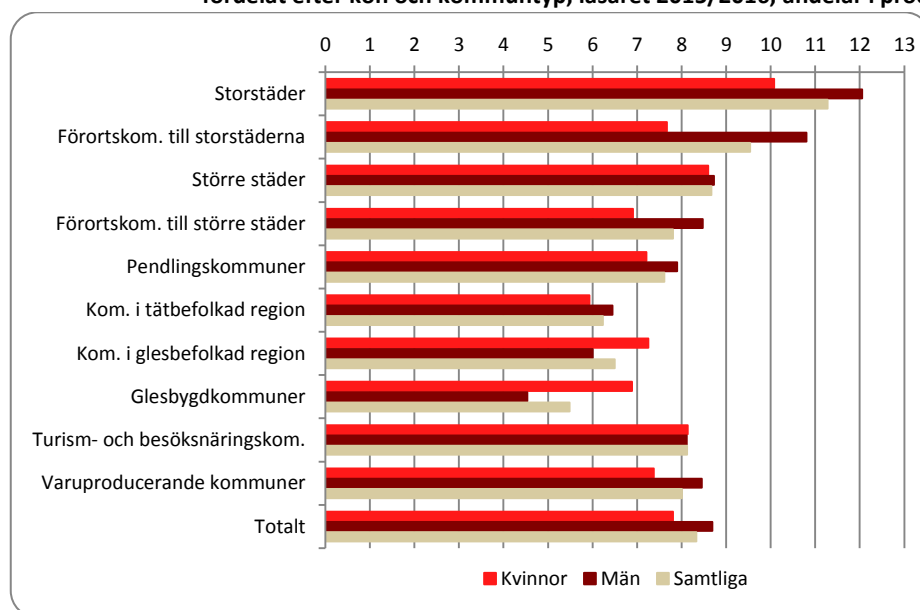
Det finns tydliga könsskillnader när det kommer till utbildningsval. Andelen som går på högskoleförberedande program är betydligt högre bland kvinnor än bland män. Det omvända gäller för yrkesprogram. Denna skillnad finns också oberoende av vilket typ av kommun den studerande är bosatt i.

Anledningarna till att utbildningsvalet skiljer sig åt beroende på kommuntyp är flera, men de utbildnings- och yrkesmöjligheter som finns på hemorten spelar förmodligen en viktig roll. Det ligger till exempel nära till hands att tro att den som läser högskoleförberedande utbildning med avsikt att läsa vidare också vill läsa på hemorten eller i dess närhet. Att välja en närliggande ort som har högskoleutbildning har länge varit en vanlig strategi för studerande på universitets- och högskolenivå. Möjligheten till arbete på hemorten direkt efter studierna kan göra att det blir enklare att välja ett yrkesprogram.

5.2.2 Lärlingsutbildning vanligast i storstadsområden

Det är vanligare att gå ett yrkesprogram i mindre tätbefolkade regioner och i kommuner med tydligt fokus på varuproduktion. När det gäller andelen som går en lärlingsutbildning visar fördelningen efter kommuntyp på en delvis annan bild. Inom den grupp av elever som går ett yrkesprogram är det vanligare att få lärlingsersättning i storstäderna och dess förorter än det är i övriga landet.

Diagram 5.1 Andel med lärlingsersättning av samtliga studerande på yrkesprogram, fördelat efter kön och kommuntyp, läsåret 2015/2016, andelar i procent

Lsåret 2015/2016 var andelen med lärlingsersättning i förhållande till samtliga studerande inom yrkesprogrammen högst i storstäderna och i förorter till dessa. I storstäderna fick 11,3 procent av studerande på yrkesprogram lärlingsersättning, i förortskommunerna var andelen 9,5 procent. Motsvarande andel för samtliga studerande var 8,3 procent. Utanför storstäderna var andelen med lärlingsersättning lägre än för hela landet. Undantaget var varuproducerade kommuner, samt kommuner med fokus på turism och besöksnäring, där andelen var i stort sett densamma som för landet som helhet.

En möjlig förklaring till skillnaderna mellan olika kommuntyper när det gäller andelen som väljer att genomföra sin yrkesutbildning som lärling är att det kan finnas begränsade möjligheter att genomföra sin utbildning som lärling i mindre kommuner. Även tillgången på lärlingsplatser i arbetslivet kan vara en viktig faktor.

5.3 Betydelsen av elevernas bakgrund

Förutom bostadsort är en studerandes bakgrund en viktig faktor för valet av utbildning. Föräldrarnas utbildningsbakgrund, i fråga om vilken som är deras högsta utbildningsnivå, brukar ofta stå i samband med elevens val av utbildning och även med studieframgång. En annan faktor är om den studerande, och hans eller hennes föräldrar, är födda i ett annat land. Dessutom kan studieresultaten från tidigare studier påverka valet av utbildning.

5.3.1 Lärlingsersättning vanligare bland elever med utländsk bakgrund

Elever med svensk bakgrund, dvs. elever med minst en förälder som är född i Sverige, utgör totalt tre fjärdedelar av samtliga studerande med studiehjälp på gymnasiet. Elever med utländsk bakgrund, dvs. som själva är födda utomlands eller som har två utlandsfödda föräldrar, utgör en fjärdedel.⁴² Samtidigt skiljer sig fördelningen mellan elever med svensk och utländsk bakgrund tydligt beroende på programtyp. Högst andel elever med utländsk bakgrund finns på introduktionsprogrammet, där 64 procent hade utländsk bakgrund under läsåret 2015/2016. Inom de högskoleförberedande programmen var motsvarande andel 22 procent och på yrkesprogrammen 16 procent. Andelen med utländsk bakgrund bland studerande som fått lärlingsersättning uppgick till 19 procent samma läsår.⁴³

Lsåret 2015/2016 var andelen studerande som gick på introduktionsprogrammet drygt 30 procent i gruppen med utländsk bakgrund. Motsvarande andel bland studerande med svensk bakgrund var endast 6,5 procent. Andelen som gick ett högskoleförberedande program var drygt 50 procent för dem med utländsk bakgrund och drygt 60 procent för dem med svensk bakgrund. För yrkesprogrammen var andelen 19 procent för studerande med utländsk bakgrund och 34 procent för studerande med svensk bakgrund.

Tabell 5.3 Andel studerande på olika typer av gymnasieprogram¹, fördelat efter kön samt svensk och utländsk bakgrund², läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Utländsk bakgrund			Svensk bakgrund			Totalt		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Högskoleförberedande program	57,9	46,0	51,4	67,1	55,7	61,2	64,9	53,2	58,7
Yrkesprogram	16,4	20,9	18,8	28,4	38,2	33,5	25,5	33,7	29,8
Introduktionsprogram	26,7	34,5	30,9	5,2	6,5	5,9	10,4	13,9	12,2

¹ Eftersom en del elever studerar på flera olika program under samma läsår överstiger summan av andelarna för kön respektive svensk och utländsk bakgrund 100 procent.

² Med utländsk bakgrund avses studerande som själva är födda utomlands, eller som har två utlandsfödda föräldrar. Med svensk bakgrund avses studerande som själva är födda i Sverige och som har minst en förälder som är född i Sverige.

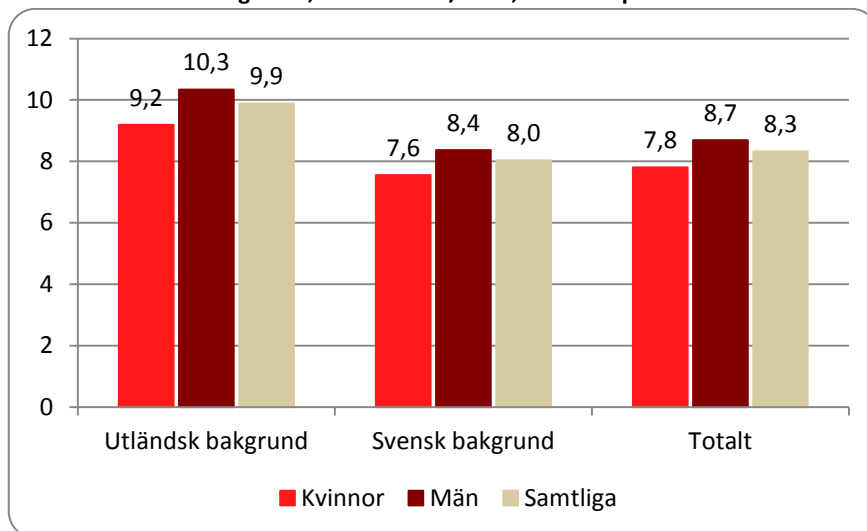
⁴² Skolverket visar på en ökning av elever med utländsk bakgrund under de fem första åren efter Gy 2011 introducerades med 7,5 procentenheter, från 18,5 procent läsåret 2011/12 till 26 procent 2015/16.

Se Skolverket (2016a), s. 17.

⁴³ Se tabell B3 i Tabellbilaga.

Att en hög andelen av studerande med utländsk bakgrund går på introduktionsprogrammet medför dels att andelen för övriga programtyper blir lägre, dels att fördelningen efter svensk och utländsk bakgrund inom de olika programtyperna är skev.⁴⁴ Studerande med svensk bakgrund dominerar också antalsmässigt inom yrkesprogrammen, både generellt och för dem som går en lärlingsutbildning och får lärlingsersättning. När det gäller andelen av dem som går ett yrkesprogram som gör detta i form av en lärlingsutbildning framträder dock en annan bild. Andelen studerande på yrkesprogram som får lärlingsersättning är nämligen högre bland studerande med utländsk bakgrund än bland studerande med svensk bakgrund.

Diagram 5.2 Andel elever med lärlingsersättning av samtliga studerande på yrkesprogram, fördelat efter kön samt svensk och utländsk bakgrund¹, läsåret 2015/2016, andelar i procent

¹ Med utländsk bakgrund avses studerande som själva är födda utomlands, eller som har två utlandsfödda föräldrar. Med svensk bakgrund avses studerande som själva är födda i Sverige och som har minst en förälder som är född i Sverige.

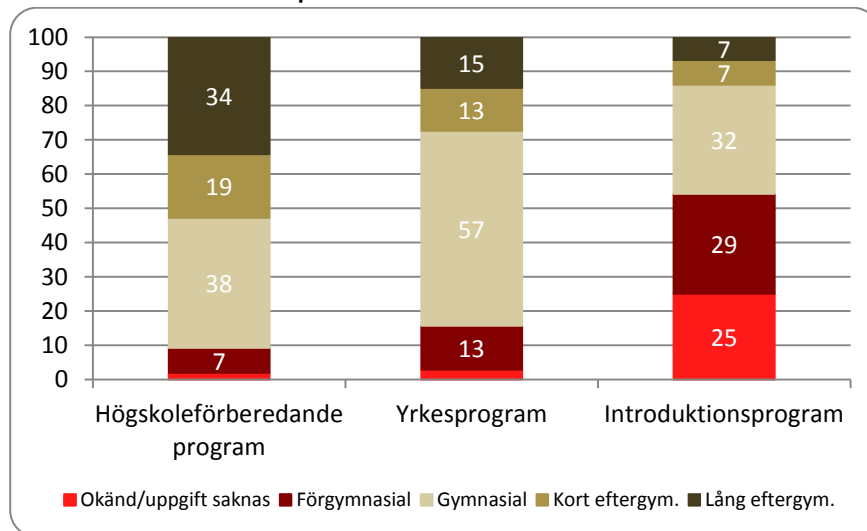
Lsåret 2015/2016 fick 8,3 procent av de studerande som gick något av gymnasiets yrkesprogram lärlingsersättning för att det genomförde studierna som lärling. Motsvarande andel för dem med utländsk bakgrund var 9,9 procent. Att genomföra sin yrkesutbildning som lärling var således vanligare bland dem med utländsk bakgrund än bland dem med svensk bakgrund. Oavsett bakgrund var det dock vanligare att män gick en lärlingsutbildning än att kvinnor gjorde det.

⁴⁴ Se tabell B3 i Tabellbilaga.

5.3.2 Föräldrars utbildningsbakgrund spelar roll för utbildningsval

Det finns en tydlig samvariation mellan val av utbildning på gymnasiet och föräldrarnas utbildningsbakgrund. Studerande som går ett högskoleförberedande program har i högre utsträckning föräldrar med eftergymnasial utbildning. Under läsåret 2015/2016 hade mer än hälften av studiehjälpstagarna på högskoleförberedande program föräldrar med eftergymnasial utbildning. För elever på yrkesprogram var det vanligast att föräldrarna hade gymnasial utbildning.⁴⁵

Diagram 5.3 Moderns utbildningsbakgrund¹, fördelat efter studerande på olika typer av gymnasieprogram, läsåret 2015/2016, andelar i procent

¹ Här redovisas moderns högsta utbildningsnivå. Se tabell B5 i Tabellbilaga för uppgifter över faderns utbildningsnivå.

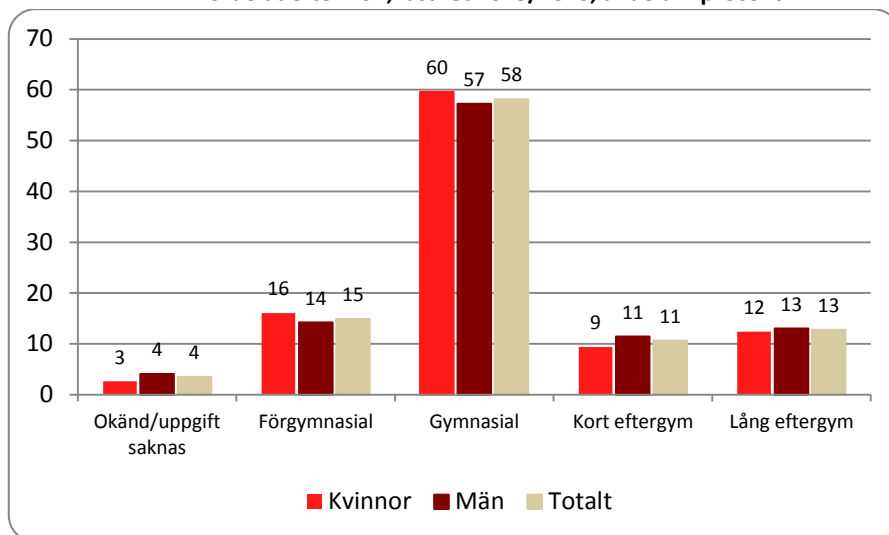
I det material som analyserats saknas uppgifter om en eller båda föräldrarnas utbildningsnivå för ett stort antal studerande. Andelen där det saknas uppgift om föräldrarnas utbildningsnivå är högst för elever på introduktionsprogrammet, vilket speglar den höga andelen med utländsk bakgrund i denna grupp.⁴⁶

⁴⁵ I figurerna i detta avsnitt redovisas föräldrarnas utbildningsnivå utifrån moderns utbildning. För samtliga grupper i undersökningen är moderns utbildningsnivå högre än faderns, vilket därmed ger en tydlig indikation på den högsta utbildningsnivån bland föräldrarna. Se tabell B4 och B5 i Tabellbilaga för en jämförelse mellan faderns och moderns utbildningsnivå.

⁴⁶ Viktiga anledningar till att det saknas uppgift om föräldrarnas utbildningsnivå i SCB:s register är att de inte bor i landet eller att de har avlidit. För en jämförelse av bortfallet i för faderns och moderns utbildning, se tabell B4 och B5 i Tabellbilaga.

Föräldrarnas utbildning för dem som får lärlingsersättning är relativt lik den för yrkesprogrammen i stort. Andelen där det saknas uppgift om föräldrarnas utbildningsnivå är något högre för lärlingar än för studerande inom yrkesprogram generellt, vilket speglar att det är något vanligare att studerande med utländsk bakgrund väljer att gå en lärlingsutbildning. Även andelen med förgymnasial och gymnasial utbildning är något högre för lärlingarna än för samtliga studerande inom yrkesprogrammen. I linje med detta ligger att andelen studerande vars föräldrar har eftergymnasial utbildning är något lägre för studerande med lärlingsersättning än för övriga studiehjälpstagare inom gymnasiets yrkesprogram.⁴⁷

Diagram 5.4 Moderns utbildningsbakgrund¹ för studerande med lärlingsersättning, fördelat efter kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

¹ Här redovisas moderns högsta utbildningsnivå. Se tabell B5 i Tabellbilaga för uppgifter över faderns utbildningsnivå.

Skillnaderna mellan kvinnor och män är relativt liten när det kommer till föräldrarnas utbildningsnivå. Andelen lärlingar vars föräldrar har eftergymnasial utbildning är dock något högre bland männen, medan kvinnorna oftare har föräldrar med gymnasial och förgymnasial utbildning.⁴⁸

⁴⁷ Se även tabell B4 och B5 i Tabellbilaga.

⁴⁸ I diagram 5.4 redovisas moderns högsta utbildningsnivå för studerande med lärlingsersättning. Se tabell B4 och B5 i Tabellbilaga för en jämförelse mellan moders och faderns högsta utbildningsnivå fördelat på kön.

5.3.3 Tidigare studieframgång och utbildningsval

Även tidigare studieframgång kan påverka val av utbildning. Med studieframgång menas här meritvärde i form av medelvärdet av avgångsbetyget i högstadiets årskurs 9, vilket för den enskilde eleven kan variera mellan 0 och 320 poäng. Ett genomsnitt av elevernas meritvärden för ett visst program kan sedan jämföras med andra utbildningsprogram. På så sätt framträder en bild av hur tidigare studieframgång skiljer sig åt mellan programtyperna.

Det genomsnittliga meritvärdet för samtliga som gick ut grundskolan våren 2015 var enligt Skolverket 217,1. Det var då en ökning med 2,3 meritvärdespoäng jämfört med året innan⁴⁹. I det material som analyserats här var det genomsnittliga meritvärdet för samtliga studerande 213,4.⁵⁰

Högst genomsnittligt meritvärde från högstadiet i den grupp som undersökts här hade studerande på högskoleförberedande program, med ett genomsnitt på 243,0 poäng. Näst högst genomsnittligt meritvärde var det på yrkesprogram, 186,9. Lägst meritvärde hade studerande inom introduktionsprogrammet, vilket inte är förvånande eftersom programmet är riktat mot elever som inte har behörighet till ett nationellt program.

Tabell 5.4 Meritvärde i grundskolans årskurs 9¹, fördelat efter typ av gymnasieprogram, läsåret 2015/2016, antal studerande och medelvärde

Program	Medelvärde	Antal	Min	Max
Högskoleförberedande program	243,0	179 093	0	320
Introduktionsprogram	86,6	23 693	0	320
Yrkesprogram	186,9	90 615	0	320
varav lärlingar	177,0	7 540	0	310
Totalt	213,4	291 454	0	320

¹ Meritvärde avser här tidpunkterna 2013, 2014 och 2015. För en del studerande i populationen saknas meritvärde, vilket medfört att antalet studerande här är lägre än i övriga tabeller i detta avsnitt. För andra studerande har det funnits meritvärden för flera tidpunkter, vilket har hanterats genom att det senaste meritvärdet har använts.

Det genomsnittliga meritvärdet för dem med lärlingsersättning (177,0) ligger något under genomsnittet för alla program i denna undersökning, och även lägre än för yrkesprogram generellt. Enligt statistik från Skolverket hade studerande vid lärlingsutbildning hösten 2012 i genomsnitt 158,7 meritpoäng från sitt grundskolebetyg. Vid samma tidpunkt var genomsnittet 177,7 poäng för skolförlagd utbildning inom yrkesprogrammen⁵¹. Enligt denna undersöknings resultat tycks denna skillnad finnas kvar idag.

⁴⁹ Skolverket. (2016a), s. 41.

⁵⁰ Avser det senaste kända meritvärdet för de studerande som hade studiehjälp på gymnasiet läsåret 2015/2016.

⁵¹ Skolverket (2013), s. 39.

6 Avslutande diskussion

6.1 Nyttjande av lärlingsersättningen

Lärlingsersättningen infördes den 1 januari 2014, vilket innebär att det har varit möjligt att få lärlingsersättning under tre läsår. Ett syfte med denna rapport har varit att närmare analysera nyttjandet av lärlingsersättningen sedan introduktionen. Detta har dels gjorts genom att redogöra för utvecklingen över tid, dels genom att undersöka användningen av ersättningen i olika grupper.

6.1.1 Antalet studerande med lärlingsersättning ökar

Antalet studerande med lärlingsersättning har ökat kontinuerligt under den tid som ersättningen har funnits. Under läsåret 2015/2016 fick 7 800 studerande lärlingsersättning, vilket innebär en ökning med 17 procent jämfört med läsåret innan.

Antalet studerande med lärlingsersättning har blivit fler samtidigt som det totala antalet studerande med studiehjälp har minskat, vilket innebär att andelen som får lärlingsersättning har ökat över tid. Under läsåret 2015/2016 fick 2,5 procent av studiehjälpstagarna lärlingsersättning, vilket är en ökning jämfört med läsåret innan.

Då lärlingsersättningen är en relativt ny form av studiestöd är ökningen av antalet studerande som nyttjar stödet väntad. Anledningen är att det ofta tar ett tag efter införandet av ett stöd innan det får genomslag bland de studerande. Under de första åren med lärlingsersättning har dock de utbetalda beloppen endast uppgått till ungefär tre fjärdedelar av anslaget. En orsak är att de genomsnittliga utbetalningarna per person blivit lägre än förväntat. Dessutom visar rapporten att ett relativt stort antal studerande rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning utan att ha fått lärlingsersättning. Inom ramen för denna rapport har det inte varit möjligt att klargöra vad det beror på att de genomsnittliga utbetalningarna av lärlingsersättning blivit lägre än förväntat, och hur det kommer att det finns lärlingar som inte får lärlingsersättning. Det finns därmed anledning att återkomma till båda dessa frågor i framtida uppföljningar av lärlingsersättningen.

6.1.2 Lärlingsersättning vanligare bland män

Lärlingsersättning är vanligare i vissa elevgrupper. Ett exempel på detta är den tydliga övervikt för män som råder bland studerande med lärlingsersättning. Läsåret 2015/2016 var könsfördelningen bland dem med lärlingsersättning 38 procent kvinnor och 62 procent män. För samtliga studiehjälpstagare uppgick motsvarande andelar till 48 procent kvinnor och 52 procent män, vilket innebär att manliga studerande är klart överrepresenterade inom lärlingsutbildningen. Den främsta förklaringen till könsfördelningen är att de flesta lärlingarna finns inom program som tydligt domineras av män, exempelvis bygg- och anläggningsprogrammet.

Lärlingsersättning är betydligt vanligare bland studerande på fristående gymnasieskolor än bland elever på kommunala gymnasieskolor. I antal studerande räknat är fördelningen mellan fristående och kommunala skolor jämn, läsåret 2015/2016 uppgick antalet studerande med lärlingsersättning till 3 900 på kommunala gymnasieskolor och 4 000 på fristående gymnasieskolor. Då endast en fjärdedel av samtliga studiehjälpstagare inom gymnasieskolan går på fristående skolor innebär det att andelen med lärlingsersättning är högre inom fristående

skolor än vad den är inom kommunala skolor. Att andelen elever med lärlingsersättning är högre vid fristående gymnasieskolor jämfört med kommunala gymnasieskolor kan ha flera olika förklaringar. Lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan domineras dock av ett fåtal friskolekoncerner, vilket kan vara en förklaring till antalet studerande med lärlingsersättning på fristående skolor är förhållandevis högt.

Antalet elever med lärlingsersättning är även ojämnt fördelat mellan olika årskurser, gymnasieprogram och var den studerande är folkbokförd. Lärlingsersättning är vanligast i de högre årskurserna. Under läsåret 2015/2016 var andelen elever med lärlingsersättning 2,8 procent i årskurs tre och 2,4 procent i årskurs två. I årskurs ett uppgick andelen som fick lärlingsersättning till 1,8 procent. Av gymnasiets yrkesprogram var andelen med lärlingsersättning högst på VVS- och fastighetsprogrammet. Läsåret 2015/2016 uppgick denna andel till 18 procent. Det högsta antalet elever med lärlingsersättning gick på bygg- och anläggningsprogrammet, drygt 2 000 personer under läsåret 2015/2016. Av de elever som hade lärlingsersättning var flest, 1 500 personer, hemmahörande i Stockholms län. Andelsmässigt var dock lärlingsersättningen vanligast bland elever folkbokförda i Västerbottens län, 3,8 procent av eleverna där hade lärlingsersättning under läsåret 2015/2016.

6.2 Lärlingsersättningens betydelse

Syftet med introduktionen av lärlingsersättningen var att öka attraktionskraften för lärlingsutbildningarna och säkerställa att ingen skulle behöva välja bort en lärlingsutbildning av ekonomiska skäl. I denna rapport har betydelsen av lärlingsersättningen undersökts dels genom att följa utvecklingen för antalet studerande som påbörjar en lärlingsutbildning, dels genom att jämföra omfattningen av ogiltig frånvaro och studieavbrott mellan dem med lärlingsersättning och andra studerande med studiehjälp.

6.2.1 Antalet lärlingar har ökat i takt med att fler får lärlingsersättning

Antalet studerande som påbörjar en lärlingsutbildning har ökat under de senaste läsåren. Ökningen var särskilt tydlig i samband med introduktionen av lärlingsersättningen. Under läsåret 2011/2012, vilket var det läsår lärlingsutbildningen infördes, uppgick antalet studerande på en lärlingsutbildning i årskurs ett till 1 700 personer. Läsåret 2015/2016 hade antalet lärlingar i årskurs ett ökat till 2 900, vilket innebär en tydlig ökning av antalet studerande i lärlingsutbildning över tid.

Eftersom antalet elever minskat totalt sett inom gymnasieskolans yrkesprogram under samma tidsperiod har även andelen studerande som genomför sin gymnasieutbildning som lärling ökat. Andelen lärlingar har ökat för samtliga yrkesprogram. I procentenheter räknat är ökningen störst för VVS- och fastighetsprogrammet, där andelen lärlingar i årskurs ett ökat från 9,4 procent läsåret 2011/2012 till 22 procent läsåret 2015/2016. Det är svårt att avgöra vilken betydelse introduktionen av lärlingsersättningen har haft för ökningen av antalet lärlingar. Att antalet studerande inom lärlingsutbildning ökade som mest i samband med att ersättningen introducerades är dock en indikation på att den generellt har haft en betydelse för att öka attraktionskraften för lärlingsutbildningen. Vilken konkret betydelse lärlingsersättningen har haft för rekryteringen av studerande till olika lärlingsutbildningar och för fördelningen mellan kvinnor och män är dock ett intressant område för framtida undersökningar.

6.2.2 Indragen studiehjälp mindre vanligt för dem med lärlingsersättning

Andelen studerande som får studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro är lägre för dem med lärlingsersättningen än den är för övriga studiehjälpstagare. Detsamma gäller andelen som inte längre har rätt till studiehjälp för att de helt avbrutit sina studier. För läsåret 2015/2016 var andelen som fick studiehjälpen indragen på grund av ogiltig frånvaro 5,3 procent för dem med lärlingsersättning jämfört med 7,8 procent för samtliga studiehjälpstagare. Motsvarande andelar för dem som förlorat rätten till studiehjälp på grund av avbrott var 1,3 respektive 2,2 procent samma läsår.

Skillnaden i andelen som får studiehjälpen indragen är särskilt anmärkningsvärd när det gäller ogiltig frånvaro, eftersom yrkesprogrammen generellt uppvisar en högre andel ogiltig frånvaro än bland samtliga studiehjälpstagare. Dessutom är en majoritet av dem med lärlingsersättning män, vilket är en grupp där den ogiltiga frånvaron är hög.

Sett till ogiltig frånvaro och studieavbrott tycks studerande med lärlingsersättning lyckas bättre än andra studiehjälpstagare. Vilken konkret betydelse lärlingsersättningen har för att motverka frånvaro och avbrott framgår dock inte av de resultat som presenteras i denna rapport. En förklaring kan vara att det ekonomiska stöd som lärlingsersättningen innebär bidrar till att studerande är på plats i skolan. Dock kan förklaringen även ligga i utbildningsformen som sådan, det vill säga att lärlingsutbildningen i sig bidrar till högre närvaro. Även detta är ett potentiellt område för mer fördjupade framtida undersökningar.

6.3 Studerande med lärlingsersättning

Lärlingsersättningen syftar till att öka attraktionskraften för berörda utbildningar genom att ge ett ekonomiskt bidrag till extra kostnader i form av mat och resor som en lärlingsutbildning kan medföra. Målet för lärlingsutbildningen som sådan var att skapa en alternativ form av yrkesutbildning, samt att överbrygga klyftan mellan skola och arbetsliv. Samtidigt beskrevs lärlingsutbildningen som ett alternativ för elever som annars kanske hade hoppat på gymnasieskolan. I detta sammanhang är det intressant att jämföra de elever som läser med lärlingsersättning och övriga studiehjälpstagare, vilket även varit ett av syftena med rapporten.

6.3.1 Andel med lärlingsersättning högre i storstadsområden

Det finns tydliga skillnader i fördelningen mellan olika programtyper utifrån karaktären på den kommun i vilken den studerande bor. Andelen som går ett yrkesprogram är högre i mindre tätbefolkade delar av landet och i kommuner som domineras av varuproduktion eller turism och besöksnäring. När det gäller andelen studerande inom yrkesprogrammen som väljer att genomföra sin utbildning som lärling är den dock högre i storstäderna än vad den är i glesbygden.

Under läsåret 2015/2016 var andelen med lärlingsersättning bland dem som gick ett yrkesprogram högre i storstäderna och förorter till dessa än i landet som helhet. I storstäderna (Stockholm, Göteborg och Malmö) fick 11,3 procent av studerande på yrkesprogram lärlingsersättning. Motsvarande andel i förortskommuner till dessa städer var 9,5 procent. För samtliga studerande inom yrkesprogram var andelen med lärlingsersättning 8,3 procent. I kommuner med fokus på varuproduktion eller turism och besöksnäringens verksamhet var andelen ungefär densamma som i hela landet, medan den var lägre i glesbygdskommuner. Både tillgång till utbildningsplatser och möjligheter till att göra praktik kan vara förklaringar till den höga andelen med lärlingsersättning i storstadsområdena.

6.3.2 Lärlingsersättning vanligare bland dem med utländsk bakgrund

Studerande med utländsk bakgrund är i minoritet på gymnasiets yrkesprogram. Av de elever som går på ett yrkesprogram inom gymnasieskolan är det dock vanligare bland dem med utländsk bakgrund att genomföra sina studier som lärling än vad det är bland studerande med svensk bakgrund.

Läsåret 2015/2016 var det 9,9 procent av de studerande som hade utländsk bakgrund och som gick på ett yrkesprogram som fick lärlingsersättning. Motsvarande andel för samtliga studerande inom yrkesprogrammen var 8,3 procent. Oavsett om den studerande hade svensk eller utländsk bakgrund var det dock vanligare att män gick en lärlingsutbildning än vad det var bland kvinnor.

Undersökningen visar även att det är mindre vanligt att föräldrar till studerande på lärlingsutbildningar har eftergymnasial utbildning än vad det är för studerande på yrkesprogram generellt. Dessutom har studerande med lärlingsersättning generellt lägre betyg från grundskolan i jämförelse med andra studerande på yrkesprogram, vilket även Skolverket visat i tidigare undersökningar. Utöver utländsk bakgrund tycks alltså de studerandes utbildningsbakgrund ha betydelse för valet att gå en lärlingsutbildning.

Referenser

- CSN (2016), *Studiestödet 2015*. CSN rapport 2016:4. Dnr 2015-100-9484.
- Proposition 2010/11:1. *Budgetpropositionen för 2011. Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning*.
- Remisspromemoria U2013/6057/SF. *Kostnadsersättning till elever inom gymnasial lärlingsutbildning*.
- SCB (2015), *Yrkesutbildningarna i bakspeglén – arbete och studier ett år efter gymnasieskolan*. Temarapport 2015:3. Statistiska centralbyrån.
http://www.scb.se/Statistik/Publikationer/UF0548_2015A01_BR_A40BR1503.pdf (2016-10-19).
- SFS 2010:800, *Skollagen*.
- SFS 2010:2039, *Gymnasieförordningen*.
- SFS 2013:1121, *Förordning om kostnadsersättning till elever i gymnasial lärlingsutbildning*.
- Skolverket (2012), *Gymnasial lärlingsutbildning de tre första läsåren 2008–2011. Deltagande, elevernas erfarenheter och studieresultat*. Rapport 373.
- Skolverket (2013), *Utvecklingen av lärlingsutbildningen*. Rapport 397.
- Skolverket (2014), *Frånvaro och närvaro i gymnasieskolan – en nationell kartläggning*. Rapport 416.
- Skolverket (2015), *Gymnasial lärlingsutbildning leder till anställning*. PM.
<http://www.skolverket.se/publikationer?id=3565> (2016-11-07)
- Skolverket (2016a), *Beskrivande data 2015*. Rapport 434.
- Skolverket (2016b), *Uppföljning av gymnasieskolan. Regeringsuppdrag – uppföljning och analys av gymnasieskolan*. April 2016. <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3642> (2016-10-19)

Tabellbilaga

Tabell B1 Studerande på lärlingsutbildning¹ och studerande med lärlingsersättning², fördelat efter yrkesprogram, läsåren 2013/2014–2015/2016, antal studerande och andelar i procent

	2013/2014			2014/2015			2014/2015		
	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning
Barn- och fritidsprogrammet (BF)	414	338	82	404	347	86	513	457	89
Bygg- och anläggningsprogrammet (BA)	1 534	1 078	70	2 096	1 714	82	2 377	2 012	85
El- och energiprogrammet (EE)	453	331	73	605	507	84	732	591	81
Fordons- och transportprogrammet (FT)	645	464	72	787	610	78	954	783	82
Handels- och administrationsprogrammet (HA)	867	674	78	949	783	83	1 076	890	83
Hantverksprogrammet (HV)	506	435	86	586	500	85	675	567	84
Hotell- och turismprogrammet (HT)	207	138	67	233	191	82	392	351	90
Industritekniska programmet (IN)	276	204	74	334	283	85	370	318	86
Naturbruksprogrammet (NB)	205	153	75	224	196	88	282	249	88
Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL)	364	254	70	531	417	79	540	416	77
VVS- och fastighetsprogrammet (VF)	680	499	73	711	572	80	721	604	84
Vård- och omsorgsprogrammet (VO)	772	514	67	746	608	82	789	665	84
Totalt	6 851	4 999	73	8 112	6 643	82	9 295	7 779	84

¹ Avser studerande med studiehjälp där skolan rapporterat studier på en lärlingsutbildning någon gång under läsåret.

² Avser studerande som fått lärlingsersättning under läsåret.

Tabell B2 Studerande på lärlingsutbildning¹ och studerande med lärlingsersättning² i årskurs ett³, fördelat efter yrkesprogram, läsåren 2013/2014–2015/2016, antal studerande och andelar i procent

	2013/2014			2014/2015			2014/2015		
	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning	Antal på lärlingsutbildningar	Antal med lärlingsersättning	Andel med lärlingsersättning
Barn- och fritidsprogrammet (BF)	133	114	86	121	99	82	209	189	90
Bygg- och anläggningsprogrammet (BA)	434	271	62	560	375	67	518	397	77
El- och energiprogrammet (EE)	175	125	71	209	174	83	213	164	77
Fordons- och transportprogrammet (FT)	206	137	67	293	207	71	286	213	74
Handels- och administrationsprogrammet (HA)	271	218	80	328	264	80	372	300	81
Hantverksprogrammet (HV)	150	144	96	229	199	87	276	212	77
Hotell- och turismprogrammet (HT)	78	54	69	72	62	86	111	97	87
Industri tekniska programmet (IN)	94	69	73	87	71	82	92	73	79
Naturbruksprogrammet (NB)	44	34	77	64	58	91	94	85	90
Restaurang- och livsmedelsprogrammet (RL)	131	84	64	159	107	67	170	106	62
VVS- och fastighetsprogrammet (VF)	210	150	71	210	148	70	255	198	78
Vård- och omsorgsprogrammet (VO)	302	233	77	295	238	81	348	289	83
Totalt	2 187	1 577	72	2 567	1 929	75	2 862	2 223	78

¹ Avser studerande med studiehjälp där skolan rapporterat studier på en lärlingsutbildning någon gång under läsåret.

² Avser studerande som fått lärlingsersättning under läsåret.

³ Med studerande i årskurs ett avses studiehjälpstagare som har rapporterats som studerande i årskurs ett någon gång under läsåret. Den studerande kan dock ha gått i flera årskurser under aktuellt läsåret.

Tabell B3¹ Svensk och utländsk bakgrund² fördelat på programtyp och kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Antal studerande med studiehjälp			Andel av samtliga studerande med studiehjälp			Andel inom Högskoleförberedande program			Yrkesprogram			Lärlingsutbildning ³			Introduktionsprogram		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Utländsk bakgrund	36 042	42 754	78 796	24	26	25	22	23	22	16	16	16	18	19	19	62	65	64
Svensk bakgrund	112 572	119 811	232 383	76	74	75	78	77	78	84	84	84	82	81	81	38	35	36
Totalt	148 614	162 565	311 179	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Uppgifterna avser antalet studerande som hade studiehjälp för studier inom gymnasieskolan läsåret 2015/2016. Totalt uppgick antalet studerande till 312 508. SCB saknade dock uppgifter om 1 329 personer, vilket innebär att analysen genomförts på 311 179 individer.

² Med utländsk bakgrund avses studerande som själva är födda utomlands, eller som har två utlandsfödda föräldrar. Med svensk bakgrund avses studerande som själva är födda i Sverige och som har minst en förälder som är född i Sverige.

³ Med lärlingsutbildning avses här studerande som rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning och som har fått lärlingsersättning under aktuellt läsår.

Tabell B4¹ Moderns högsta utbildningsnivå fördelat på programtyp och kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Antal studerande med studiehjälp			Andel av samtliga studerande med studiehjälp			Andel inom Högskoleförberedande program			Yrkesprogram			Lärlingsutbildning ²			Introduktionsprogram		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Okänd/uppgift saknas	5 245	10 421	15 666	3,5	6,4	5,0	1,8	2,3	2,0	2,4	3,3	2,9	2,6	4,1	3,5	17,5	30,4	25,1
Förgymnasial	17 481	18 276	35 757	11,8	11,2	11,5	7,5	7,0	7,3	13,7	12,1	12,8	16,1	14,2	14,9	34,0	25,9	29,2
Gymnasial	64 572	68 601	133 173	43,4	42,2	42,8	39,2	36,5	37,9	58,2	56,1	56,9	59,6	57,3	58,1	34,0	30,3	31,8
Kort eftergym	23 328	24 852	48 180	15,7	15,3	15,5	18,4	18,8	18,6	11,9	13,0	12,6	9,4	11,4	10,6	7,7	6,9	7,2
Lång eftergym	37 988	40 415	78 403	25,6	24,9	25,2	33,1	35,4	34,2	13,8	15,5	14,8	12,4	13,0	12,8	6,9	6,6	6,7
Samtliga	148 614	162 565	311 179	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Uppgifterna avser antalet studerande som hade studiehjälp för studier inom gymnasieskolan läsåret 2015/2016. Totalt uppgick antalet studerande till 312 508. SCB saknade dock uppgifter om 1 329 personer, vilket innebär att analysen genomförts på 311 179 individer.

² Med lärlingsutbildning avses här studerande som rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning och som har fått lärlingsersättning under aktuellt läsår.

Tabell B5¹ Faderns högsta utbildningsnivå, fördelat på programtyp och kön, läsåret 2015/2016, andelar i procent

	Antal studerande med studiehjälp			Andel av samtliga studerande med studiehjälp			Andel inom Högskoleförberedande program			Yrkesprogram			Lärlingsutbildning ²			Introduktionsprogram		
	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga
Okänd/uppgift saknas	13 270	18 174	31 444	8,9	11,2	10,1	6,0	6,2	6,1	7,0	7,4	7,2	8,1	8,7	8,4	31,8	40,3	36,9
Förgymnasial	19 167	20 594	39 761	12,9	12,7	12,8	9,6	8,8	9,2	17,4	16,1	16,7	19,4	18,1	18,6	22,9	19,3	20,8
Gymnasial	69 289	73 863	143 152	46,6	45,4	46,0	43,5	40,4	42,0	60,3	59,9	60,0	59,2	59,3	59,2	32,6	29,4	30,7
Kort eftergym	21 307	22 682	43 989	14,3	14,0	14,1	17,6	18,3	17,9	9,1	10,2	9,7	8,2	8,6	8,4	7,1	6,0	6,4
Lång eftergym	25 581	27 252	52 833	17,2	16,8	17,0	23,3	26,3	24,7	6,2	6,4	6,3	5,1	5,4	5,3	5,5	5,0	5,2
Samtliga	148 614	162 565	311 179	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

¹ Uppgifterna avser antalet studerande som hade studiehjälp för studier inom gymnasieskolan läsåret 2015/2016. Totalt uppgick antalet studerande till 312 508. SCB saknade dock uppgifter om 1 329 personer, vilket innebär att analysen genomförts på 311 179 individer

² Med lärlingsutbildning avses här studerande som rapporterats som studerande på en lärlingsutbildning och som har fått lärlingsersättning under aktuellt läsår.